

Univerzita Pardubice  
Fakulta filozofická

Pojetí *bódhičitty* 14. dalajlamy  
Bakalářská práce

Univerzita Pardubice  
Fakulta filozofická  
Akademický rok: 2020/2021

# ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Martin Rufr**  
Osobní číslo: **H19277**  
Studijní program: **B0221A100008 Religionistika**  
Specializace: **Religionistika**  
Téma práce: **Pojetí bódhičitty 14. dalajlamy**  
Zadávající katedra: **Katedra filosofie a religionistiky**

## Zásady pro vypracování

Tato práce zkoumá porozumění altruismu 14. dalajlamy. Snahou je zde zjistit, jaký je vztah mezi dalajlamovým chápáním altruismu z hlediska jeho osobní duchovní praxe, což se týká pěstování *bódhičitty* a tím, co je jeho sekulární etikou. Je zde představeno, co je to *bódhičitta* a zdali může mít určité analogie k tomu, co je dalajlamovou sekulární etikou.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

BRASSARD, Francis. The concept of Bodhicitta in Santideva's Bodhicaryavatara. Albany, New York: State University of New York Press, 2000. ISBN-0791445763.

HOLBA, Jiří. *Diamantová sůtra*. Praha: DharmaGaia, 2014. ISBN 978-80-7436-043-5.

POWERS, John. *Úvod do tibetského buddhismu*. Revidované vydání. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Beta, 2009. ISBN 978-80-7306-388-7

THURMAN, Robert A. F. *Proč potřebujeme dalajlamu: dalajlamovy pravdivé činy jako politické řešení pro Čínu, Tibet a svět*. Přeložil Michal SYNEK. Praha: DharmaGaia, 2009. ISBN 978-80-7436-002-2

ŠÁNTIDÉVA. *Uvedení na cestu k probuzení: Bódhičarjávátára*. Přeložil bhikku DHAMMADÍPA. Praha: DharmaGaia, 2000. ISBN-80-85905-15-9

WANGCHUK, Dorji. *The Resolve to Become a Buddha: A Study of the Bodhicitta Concept in Indo-Tibetan Buddhism*. Tokyo: International Institute for Buddhist Studies, 2007. ISBN 978-4-906267-59-0.

WILLIAMS, Paul. *Mahájánový buddhismus: základy nauky*. Přeložil Michal SYNEK. Praha: DharmaGaia, 2017. ISBN 978-80-7436-064-0.

Vedoucí bakalářské práce:

**Mgr. Jiří Holba, Ph.D.**

Katedra filosofie a religionistiky

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2021**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2022**

---

**doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.**  
děkan

---

**Mgr. Ondřej Krása, Ph.D.**  
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2021

## Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci s názvem „Pojetí *bódhičitty* 14. dalajlamy“ vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 10. června 2022

Martin Rufř v. r.

## Poděkování

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování panu PhDr. Jiřímu Holbovi, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce, cenné rady a za jeho trpělivost a ochotu. Dále bych chtěl velmi poděkovat všem vyučujícím religionistické části Katedry filosofie a religionistiky Fakulty filozofické Univerzity Pardubice za jejich vždy vstřícný přístup. Děkuji také své rodině a přátelům za jejich podporu během mého studia.

## Anotace

Cílem této bakalářské práce je zkoumání a porozumění altruismu u 14. dalajlamy. Výzkumná otázka zní, jaký je vztah mezi jeho chápáním altruismu z hlediska jeho osobní duchovní praxe, což se týká pěstování *bódhičitty* a tím, co je jeho sekulární etikou. Je zde představeno, co je to *bódhičitta* a zdali může mít určité analogie k tomu, co je dalajlamovou sekulární etikou. První část práce se snaží ukázat, kdo je bódhisattva a proč je pro něj *bódhičitta* zásadní. Druhá část předkládá, jakým způsobem dalajlama *bódhičittu* pojímá a jak se může vztahovat k jeho pojetí sekulární etiky.

## Klíčová slova:

14. dalajlama; *bódhičitta*; etika 14. dalajlamy; mahájánový buddhismus; tibetský buddhismus

## Title

The Concept of *Bodhicitta* of the 14th Dalai Lama

## Annotation

This bachelor thesis examines the concept of altruism in the teaching of the 14th Dalai Lama. The thesis examines the relationship between Dalai Lama's understanding of altruism in terms of his personal spiritual practice, which concerns cultivating *bodhicitta*, and his concept of so called secular ethics. Possible analogies between the term *bodhicitta* and Dalai Lama's concept of secular ethics are discussed in detail throughout this thesis. The first part of the thesis deals with significance of the concept *bodhicitta* for the figure of a bodhisattva. The second part discusses how Dalai Lama conceives *bodhicitta* and how is it can related to his conception of secular ethics.

## Keywords:

14th Dalai Lama; *bodhicitta*; ethics of the 14th Dalai Lama; Mahayana Buddhism; Tibetan Buddhism

# Obsah

Úvod.....	9
1 Cesta bódhisattvy.....	12
1.1 Mahájánová cesta bódhisattvy .....	12
1.2 Praxe bódhisattvy.....	13
1.3 Šántidévovo <i>Uvedení na cestu k probuzení (Bódhičarjávátára)</i> .....	15
2 Bódhičitta .....	18
2.1 Charakteristika .....	18
2.2 Etický aspekt .....	21
3 Bódhičitta v pojetí 14. dalajlamy .....	23
3.1 Role 14. dalajlamy .....	23
3.2 Výchozí postoje 14. dalajlamy .....	25
3.3 Altruistický záměr.....	26
3.4 Metody na pěstování bódhičitty pohledem 14. dalajlamy.....	30
3.4.1 Sedmibodová metoda příčiny a následku .....	31
3.4.2 Ztotožnění sebe s druhými a záměna s nimi.....	34
3.4.3 Tibetská metoda <i>lodžong (trénink mysli)</i> .....	35
3.5 Shrnutí.....	36
4 Pojetí etiky a altruismu u 14. dalajlamy .....	38
4.1 Tradiční tibetský koncept „spojení buddhistické nauky ( <i>dharma</i> , tib. <i>čhö</i> ) a politiky“ ( <i>chos srid zung 'brel</i> ) a koncept „nesektářské či sekulární buddhistické nauky“ ( <i>chos lugs ris med</i> ) .....	39
4.2 Dalajlamova sekulární etika jako univerzální přístup k rozvoji mezilidských vztahů a základních lidských hodnot .....	41
4.3 Dalajlamovo pojetí soucitu jako univerzálního léku .....	42
4.3.1 Dalajlamovo pojetí altruistického myšlení jakožto základní příčiny rozvoje lidského štěstí .....	44
Závěr .....	46
Seznam základních sanskrtských a tibetských termínů .....	48

Terminologický slovník sanskrtských výrazů .....	48
Tibetské termíny .....	50
Bibliografie .....	51
Primární literatura .....	51
Sekundární literatura .....	52
Internetové zdroje .....	54



## Úvod

„Necht' se stanu lékem všem souženým,  
lékařem či ošetřovatelem  
na tak dlouho, dokud potrvá jejich bol.“<sup>1</sup>

– ŠÁNTIDÉVA

Předložená práce si dává za cíl zkoumání a porozumění altruismu u 14. dalajlamy. Moje výzkumná otázka zní, jaký je vztah mezi jeho chápáním altruismu z hlediska jeho osobní duchovní praxe, což se týká pěstování *bódhičitty* a tím, co je jeho sekulární etikou.

Podstata *bódhičitty* spočívá v altruisticky naladěné mysli jedince, která je vedena soucitem a láskou k ostatním. Na následujících stranách si představíme dalajlamovo chápání tohoto konceptu, a to ve dvou rovinách. První bude pojetí altruismu v rámci dalajlamovy duchovní praxe, druhou bude jeho chápání vztahu altruismu a sekulární etiky.

Ve své práci jsem pracoval s publikacemi v češtině a angličtině. Kvůli neznalosti sanskrtu a tibetštiny jsem s původními pramennými buddhistickými texty nepracoval. Jedinou výjimkou byl text *Bódhičarjāvātāra*, který do češtiny přeložil Bhikkhu Dhampadīpa. Dalajlama je stoupencem mahájánového buddhismu. Mojí snahou tedy bude v první a druhé kapitole určit, co je centrálním etickým motivem mahájány. Abychom lépe pochopili dalajlamovo myšlení o altruismu, budeme se v těchto kapitolách zabývat samotným pojmem *bódhičitta*. Důležité bude také zmínit, kdo je *bódhisattva* a co je jeho cílem. Následně vyložím vztah mezi *bódhičittou* a *bódhisattvou*, protože duchovní praxe pěstování *bódhičitty* je pro *bódhisattvu* nezbytná. Co se těchto prvních dvou kapitol týče, tak jsem zde pracoval především s těmito monografiemi: *Úvod do tibetského buddhismu* od Johna Powerse, *Diamantová sůtra* od Jiřího Holby, *The Concept of Bodhicitta in Śāntideva's Bodhicaryāvatāra* od Francise Brassarda, *The Resolve to Become a Buddha: A Study of the Bodhicitta Concept in Indo-Tibetan Buddhism* od Dorji Wangchuka a publikace *The Bodhicaryāvatāra* od Kate Crosby a Andrew

---

<sup>1</sup> ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení: Bódhičarjāvātāra*. Přeložil Bhikkhu DHAMMADÍPA. Praha: DharmaGaia, 2000, s. 50.

Skiltona. Dále mi pomohl velmi kvalitní slovník buddhistických pojmů *The Princeton Dictionary of Buddhism* od Roberta E. Buswella a Donalda S. Lopeze. Rovněž mi dobré informace poskytly i odborné studie jako článek od Stephena E. Harrise “The Skillful Handling of Poison: Bodhicitta and the Kleśas in Śāntideva’s Bodhicaryāvatāra” a studie “Compassion in Mahayana Buddhism” od badatele José Antunes da Silvy, která mi velmi pomohla rovněž také při zpracování třetí kapitoly.

Ve třetí kapitole se pokusím představit prameny, ze kterých dalajlama vychází. Budu se zde snažit podat vysvětlení, proč studium bódhičitty tolik zdůrazňuje a co člověku, který ji pěstuje, může přinést. Čerpal jsem zde z publikací, ve kterých explicitně vyjadřuje své postoje, jsou jimi: *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života; Čtyři vznešené pravdy; Dzogčhen: esence srdce velké dokonalosti: dzogčhenové nauky předané na Západě Jeho Svatosti dalajlamou; Cesta k plnohodnotnému životu; Jak šířit lásku: rozšiřování okruhu milujících vztahů*. Tyto knihy zařazuji do primární literatury. Publikace *Proč potřebujeme dalajlamu: dalajlamovy pravdivé činy jako politické řešení pro Čínu, Tibet a svět* od profesora indo-tibetských buddhistických studií Roberta Thurmana přinesla do mé práce unikátní pohled na dalajlamovo jednání a na jeho osobnost. Důležitou roli zde hraje studie od badatelky Anne-Sophie Bentzové „Symbol and power: the Dalai Lama as a charismatic leader“. Tento článek mi byl prospěšný také při zpracování čtvrté kapitoly. Rovněž studie “Karunabhavana: Notes on the Meaning of Buddhist Compassion” od buddhologa Luise Óscara Gómeze Rodrígueza mi zde rozšířila pohled na pojetí soucitu v mahájánovém buddhismu, což mi zároveň pomohlo lépe pochopit pojetí toho, co dalajlama nazývá soucit. Dále považuji za důležité zmínit dvě studie zabývající se buddhistickou etikou, které nechci opominout, jelikož mi přinesly určité poznatky během zpracování třetí, ale i čtvrté kapitoly. Jsou jimi „Why the Dalai Lama Should Read Aristotle“ a “The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics“.

Ve čtvrté kapitole si ukážeme, co pro dalajlamu znamená pojem sekulární a co vše dále rozvádí pod souslovím „sekulární etika“. Zaměřuji se zde na to, co přesně dalajlama myslí pojmem „sekulární.“ Důležité rovněž bude nastínit, jakým způsobem dalajlama mluví o samotném konceptu náboženství, a vyložit, jak mu rozumí. Zde jsem především pracoval s publikacemi *Etika pro dnešní svět* a se studií Masahide Tsujimury „The Politics of “Compassion“ of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion“ and “Secularism“ vztahující se k objasnění dalajlamovy sekulární etiky a náboženství. Do své rešerše jsem zahrnul i internetové zdroje. Především jsem zde bral informace z webových stránek, které jsou pod správou Kanceláře Jeho Svatosti 14. dalajlamy. Informace, které jsem odsud čerpal, byly především dalajlamovy výroky, které jsem ve své bakalářské práci citoval.

Při analyzování postupu pěstování bódhičitty a cestě rozvíjení soucitu v dalajlamově pojetí sekulární etiky si nemůžeme nepovšimnout jistých vzájemných podobností, které se v práci pokusím odhalit. Nad to se ale také budu snažit najít rozdíly mezi těmito dvěma přístupy. Pro pochopení dalajlamova myšlení o bódhičittě bude dále nezbytné odhalit a ukázat si zdroje, ze kterých mohl čerpat a které ho nějakým způsobem v jeho myšlení o altruismu a jeho závěrech ovlivnily. Jedním z nejdůležitějších pramenů, který má na dalajlamu vliv, je text mahájánového buddhismu *Bódhičárjávátára* indického učence Šántidévy (8. stol.). Dalajlama z něj velmi rád cituje a často jej zmiňuje ve svých výkladech. K tomuto textu se často obrací, když mluví o bódhičittě, proto je zásadní se tomuto textu věnovat více do hloubky.

Užitečné a důležité pro náš výklad bude také porozumět dalajlamově pohledu na svět jako celek. Dozajista je z velké části ovlivněn buddhistickou naukou a praxí, domnívám se ale, že dalajlamův světonázor ovlivnily i další eventuality, které na něj působily během jeho příchodu do exilu. Bez těchto zkušeností by jeho pojetí etiky mohlo vypadat do jisté míry jinak. Zde je mým primárním cílem ukázat, kam rozsah jeho pojetí altruismu dosahuje a jaké podoby na sebe bere.

Práce se dělí do kapitol a podkapitol, které na sebe navazují a zároveň jednotlivě pomáhají objasnit problematiku dalajlamova pojetí altruismu. Při výzkumu se budu držet metod analýzy a komparace. Metoda komparace mi pomohla především najít analogie mezi pojetím, co je podle dalajlamy náboženské, což se týká jeho pojetí bódhičitty, a tím, co je sekulární a vztahuje se k jeho světonázoru z hlediska jeho sekulární etiky.

# 1 Cesta bódhisattvy

V této kapitole se budu zabývat cestou bódhisattvy, která hraje hlavní roli v mahájánovém buddhismu. Uvidíme zde, kdo je to bódhisattva a proč je pro něj bódhičitta tak zásadní.

## 1.1 Mahájánová cesta bódhisattvy

Mahájánové texty se začínají objevovat okolo prvního a druhého století n. l.<sup>2</sup> Jednalo se tudíž o nový typ buddhistické literatury. Mahájánové hnutí začalo s sebou přinášet odlišný pohled na Buddhu Šákjamuniho. Začalo ho vnímat spíše jako nadpřirozenou bytost, což bylo v protikladu od tehdejšího názoru, který zdůrazňoval Buddhovo lidství.<sup>3</sup> Rané buddhistické učení vyzdvihovalo tzv. ideál arhata,<sup>4</sup> což bylo novým buddhistickým hnutím nahrazeno ideálem bódhisattvy čili budoucího buddhy.<sup>5</sup> Nové náboženské hnutí se začalo nazývat bódhisattvajána neboli „vozidlo bódhisattvů“ a to z důvodu odlišení se od staršího „vozidla posluchačů“ čili šrávakajány.<sup>6</sup>

Bódhisattva je označením pro budoucího buddhu. Především to je ale bytost, která složila sliby, že dosáhne plného a dokonalého probuzení, aby byla schopna osvobodit všechny bytosti ze strastného koloběhu znovuzrovnání. Cílem jeho cesty je stát se plně probuzeným buddhou. Kritici nového náboženského hnutí uváděli, že stoupenci „vozidla posluchačů“ si vystačí pouze s odstraněním příčin vlastního utrpení.<sup>7</sup> Můžeme spatřit, že v chápání mahájány je bódhisattva zdatným hrdinou, který usiluje o odstranění příčin utrpení všech cítících bytostí, zatímco adept<sup>8</sup> šrávakajány (vozidlo posluchačů) se spíše zaměřuje na individuální osvobození. Bódhisattva zůstává ve strastném koloběhu zrovnání (*sansára*) pro dobro všech bytostí jako vysvoboditel trpících. Vyskytuje se zde tedy určitá soteriologie. Avšak znamená to, že se bódhisattva odvrací od nirvány či ji odkládá? Paul Williams uvádí: „Spíše odmítá nirvánu

---

<sup>2</sup> POWERS, John, *Úvod do tibetského buddhismu*. Revidované vydání. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Beta, 2009, s. 85.

<sup>3</sup> Tamtéž, s. 85.

<sup>4</sup> Tento ideál je stále zdůrazňován v textech théravádového buddhismu, který je rozšířen především v zemích jihovýchodní Asie. V théravádovém buddhismu je takto označována bytost, která odstranila 10 překážek a dosáhla nirvány. Hlavní textový soubor této větve buddhismu je nazýván Pálijský kánon.

<sup>5</sup> HOLBA, Jiří, *Diamantová sůtra*. Praha: DharmaGaia, 2014, s. 34.

<sup>6</sup> Tamtéž, s. 34.

<sup>7</sup> Tamtéž, s. 35.

<sup>8</sup> Pojmem adept zde míním jak adepty, tak adeptky.

arhatů a pratjékabuddhů jakožto konečný cíl a namísto toho usiluje o plnou nirvánu buddhy.“<sup>9</sup> Koncept nirvány z hlediska mahájánového buddhismu je velmi komplexní a složitý, jelikož v tradici mahájány existuje mnoho typů nirvány.<sup>10</sup> Bódhisattva tedy dosahuje typu nirvány *apratisthinirvána*, což je stav, díky němuž navždy zůstává ve světě, aby mohl osvobodovat druhé od strasti a pomáhat jim.<sup>11</sup> Otázkou ale stále je, co vede onoho budoucího buddhu k takovému rozhodnutí. Co je jeho motivací a zároveň i hnací silou uskutečnit tak velký počin. Bódhisattvovým motivem je soucit (*karuná*), který je nesobecký a jeho dosah je univerzální, jelikož bódhisattva nerozlišuje, koho vysvobodí a koho ne.<sup>12</sup> Ze soucitu ke všem cítícím bytostem v koloběhu zrozování se snaží dosáhnout stavu buddhovství, aby jim byl co nejlépe prospěšný. Jinými slovy je možné říci, že bódhisattva je přítelem všech bytostí.<sup>13</sup>

## 1.2 Praxe bódhisattvy

Následovníkem mahájány je tedy bódhisattva nebo ten, kdo si jím přeje stát.<sup>14</sup> Praxe bódhisattvy, už jen podle toho, čím by následovník mahájány měl být motivován, se může někomu zdát obdivuhodná až hrdinská. Bódhisattva v sobě totiž může pro dobro druhých rozvíjet i nadpřirozené schopnosti, jak uvádí Paul Williams:

Sútry o dokonalém poznání hovoří také o duchovních a jiných cvičeních, která bódhisattva koná, aby získal nejrůznější nadpřirozené i obyčejné světské schopnosti, jež by mu umožnily materiálně a duchovně pomáhat vnímajícím bytostem.<sup>15</sup>

Bódhisattva, který si opravdu přeje pomáhat ostatním cítícím bytostem k jejich vysvobození, v sobě musí probudit tzv. „probuzenou mysl“ neboli bódhičittu. Svoji cestu k buddhovství bódhisattva začíná vystáním tzv. *bódhičittótpády*,<sup>16</sup> což se ze sanskrtu překládá jako „vytváření aspirace na probuzení“ – termín, jež se používá k popisu jak procesu rozvoje

---

<sup>9</sup> WILLIAMS, Paul, *Mahájánový buddhismus: základy nauky*. Přeložil Michal SYNEK. Praha: DharmaGaia, 2017, s. 107.

<sup>10</sup> Tamtéž, s. 106.

<sup>11</sup> WILLIAMS, Paul, *Mahájánový buddhismus: základy nauky*, s. 108.

<sup>12</sup> POWERS, *Úvod do tibetského buddhismu: revidované vydání*, s. 88.

<sup>13</sup> ŠANTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 186.

<sup>14</sup> Tamtéž, s. 17.

<sup>15</sup> WILLIAMS, Paul, *Mahájánový buddhismus: základy nauky*, s. 103.

<sup>16</sup> HOLBA, *Diamantová sútra*, s. 49.

bódhičitty, tak i aspirace dosáhnout buddhovství.<sup>17</sup> *Bódhičittótpáda* je proto proces, který rozvíjí a udržuje bódhičittu.<sup>18</sup>

„Tak jako dřívější buddhové rozvinuli probuzenou mysl  
a krok za krokem si osvojili učení bódhisattvů,  
podobně i já pro blaho všech bytostí  
probouzím teď v sobě mysl  
a postupně se zdokonalím ve stejném učení.  
Když si takto moudrý muž s jasnou myslí  
osvojil probuzenou mysl,  
nechť se z ní raduje pro její další posílení.“<sup>19</sup>

Slib bódhisattvy a vznik probuzené mysli jsou základními prvky stání se bódhisattvou. Při této interpretaci však může nastat problém, jelikož některé mahájánové texty uvádí, že ještě než adept složí slib bódhisattvy a nechá v sobě vzniknout probuzenou mysl, musí podstoupit přípravná stadia a také splnit dané podmínky.<sup>20</sup> Je tedy vidět, že schémat ohledně cesty bódhisattvy bylo více než jedna, příkladem je rozdíl mezi textem *Bódhisattvabhúmi* (Stupně na cestě bódhisattvy) a textem *Dašabhúmikasútra* (Sútra o deseti stupních).<sup>21</sup> Podle *Dašabhúmikasútry*, když bódhisattva probudí bódhičittu, vstupuje do prvního z deseti stupňů, do stupně radostného.<sup>22</sup> Vyskytl se také pokus sjednotit rozdílná schémata, což můžeme vidět například v textu *Bhávanákrama* od buddhistického učence Kamalašily (asi 740-795).<sup>23</sup> Podle systému *Bhávanákramy*, když bódhisattva probudí bódhičittu, automaticky prvního stupně nedosahuje, jelikož musí navíc rozvíjet metodu a poznání.<sup>24</sup> Bódhisattva, dle *Dašabhúmikasútry*, když se nachází na „radostném“ stupni“, skládá deset vznešených slibů, z nichž v jednom slibuje „získání všech dokonalostí“ neboli páramit.<sup>25</sup> Pro bódhisattvu hraje hlavní roli šest dokonalostí, avšak následně byly dodány zbylé čtyři dokonalosti.<sup>26</sup> Podle

---

<sup>17</sup> BUSWELL, Robert E. a Donald S. LOPEZ Jr, *The Princeton Dictionary of Buddhism*. USA: Princeton University Press, 2013, s. 131.

<sup>18</sup> Blíže ke studii konceptu *bódhičittótpáda*: Sparham, Gareth. „Indian Altruism: A Study of the Terms Bodhicitta and Cittopāda.“ *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 15.2 (1992): 224–242.

<sup>19</sup> ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 52.

<sup>20</sup> HOLBA, *Diamantová súra*, s. 50.

<sup>21</sup> WILLIAMS, *Mahájánový buddhismus*, s. 350–351.

<sup>22</sup> Tamtéž, s. 350.

<sup>23</sup> Tamtéž, s. 350.

<sup>24</sup> Tamtéž, s. 351.

<sup>25</sup> Tamtéž, s. 355.

<sup>26</sup> HOLBA, *Diamantová súra*, s. 59.

*Daśabhūmikasūtry* každá z dokonalostí úzce souvisí se stupněm, na kterém se bódhisattva zrovna nachází a věnuje mu zvýšenou pozornost: (1) „dokonalá dobročinnost – radostný stupeň, (2) dokonalá ctnost – neposkvřený stupeň, (3) dokonalá trpělivost – zářící stupeň, (4) dokonalé úsilí – stupeň jasných paprsků, (5) dokonalé pohroužení – stěží dostupný stupeň, (6) dokonalé poznání – přibližující se stupeň, (7) dokonalá schopnost výběru – dalekosáhlý stupeň, (8) dokonalý slib – neotřesitelný stupeň, (9) dokonalá síla – vynikající stupeň, (10) dokonalé vědění – stupeň oblaku dharmy“.<sup>27</sup>

Myšlenka přípravné fáze se dále rozvíjela v 5. – 6. stol. n. l.<sup>28</sup> V tomto období v buddhismu velkého vozu, tj. mahájány, začaly převládat religiózní prvky jako víra či prosby.<sup>29</sup> Zde se nám objevuje významný buddhistický učenec Šántidéva (7.–8. stol. n. l.), který rozpracoval podrobnou cestu bódhisattvy, která se následně stala velmi populární, především v tradici tibetského buddhismu.

### 1.3 Šántidévovo *Uvedení na cestu k probuzení (Bódhičarjāvatāra)*

Šántidéva (původním jménem Šántivarman) byl indický mnich a pandit, který působil ve vzdělávacím institutu v Nálandě.<sup>30</sup> Žil podle praktik mahájánového buddhismu.<sup>31</sup> Sepsal dvě významná díla. První z nich, *Šikšāsamuččaja (Souhrn nauky)*, pojednává na základě citátů z kanonických textů o důležitých bodech učení bódhisattvů.<sup>32</sup> Druhé dílo, *Bódhičarjāvatāra (Uvedení na cestu k probuzení)* pojednává o praxi cesty bódhisattvy. Celkově má 10 kapitol, přičemž existuje i mnoho komentářů, které s textem souvisí.<sup>33</sup> Nejznámější je sanskrtský komentář *Pañḍžikā* od buddhistického mnicha Pradžňákāramatiho,<sup>34</sup> který působil ve vzdělávacím institutu ve Vikramašile<sup>35</sup> na rozhraní 8. a 9. století.<sup>36</sup> Co se týče Šántidévova života, jenž je spíše legendou, tak toho víme z historického hlediska jen velmi málo a podle

---

<sup>27</sup> Tamtéž, s. 59-60.

<sup>28</sup> Tamtéž, s. 52.

<sup>29</sup> Tamtéž, s. 52.

<sup>30</sup> BUSWELL a LOPEZ Jr, *The Princeton Dictionary of Buddhism*, s. 774.

<sup>31</sup> ŠĀNTIDÉVA, Kate CROSBY a Andrew SKILTON, *The Bodhicaryāvatāra*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1995, s. vii-x.

<sup>32</sup> ŠĀNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 27-28.

<sup>33</sup> BRASSARD, Francis, The concept of Bodhicitta in Šāntideva's Bodhicaryāvatāra. Albany, New York: State University of New York Press, 2000, s. 17.

<sup>34</sup> Tamtéž, s. 17.

<sup>35</sup> Velmi významné centrum vzdělanosti podobně jako Nálanda.

<sup>36</sup> BRASSARD, The concept of Bodhicitta in Šāntideva's Bodhicaryāvatāra, s. 17.

badatelů demytologizace jeho životního příběhu pro získání historického jádra je zbytečnou záležitostí.<sup>37</sup>

Buddhismus se od doby, co Buddha zemřel, změnil do různých podob. Mahájánový buddhismus, který Šántidéva pěstoval, byl výsledkem postupného vývoje.<sup>38</sup> Šántidéva jako učenec měl jasno v tom, kdo je to bódhisattva a věděl o meditačních praktikách, které jsou silně propojeny s učením bódhisattvy.<sup>39</sup> Studium v Nálandě věnoval písmům mahájány a v noci se věnoval meditacím.<sup>40</sup> Tudíž jeho duchovní život byl zasvěcen ideálu bódhisattvy a jakožto stoupenec velkého vozu musel pěstovat i metody na rozvíjení bódhičitty. Tyto bódhisattvovské metody máme k dispozici právě v jeho textu, jenž pojednává o tom, jak postupovat na stezce bódhisattvy. V *Bódhičarjávátāre* si můžeme všimnout i pozadí tehdejší duchovní situace v Indii. Můžeme zde spatřit spojení ostré logiky s vírou.<sup>41</sup>

Než uchazeč v sobě nechá vyvstat probuzenou mysl, musí podle Šántidévy provést určité přípravné fáze.<sup>42</sup> První stupeň zvaný *gōtra* je stupněm, kde adept už dosáhl určité míry soucitu (*karuná*) a je schopen pěstovat šest dokonalostí (*páramitá*), a tedy určitým způsobem už patří do skupiny bódhisattvů.<sup>43</sup> Druhé stádium zvané *adhimukti* je fází, kde si uchazeč sice přeje dosáhnout dokonalého probuzení, avšak jeho vůle je stále slabá.<sup>44</sup> Šántidéva se však těmito fázemi ve svých dílech skoro vůbec nezabývá a svoji pozornost věnuje „devocionálním“ praktikám.<sup>45</sup> K nim přidává jako třetí krok nejvyšší uctívání (*anuttarapúdžá*).<sup>46</sup> Tento způsob přípravných fází lze také nazvat očistou, jež je v indické mahájánové tradici v Tibetu nazvána „sedmičlennou obětí“.<sup>47</sup> Z četby *Bódhičarjávátāry* lze usoudit, že pro bódhisattvu jsou důležité dva aspekty. Prvním aspektem je rozvoj a udržování probuzené mysli a druhým rozvoj moudrosti či poznání (*pradžňá*). Šántidéva nám to potvrzuje tím, že zastává mahájánové stanovisko, že bódhičitta právě zahrnuje ono spojení poznání a soucitu.<sup>48</sup> Za obtížnou kapitulu *Bódhičarjávátāry* se považuje 9. kapitola. Zabývá se poznáním (*pradžňá*). Bez komentářů

---

<sup>37</sup> ŠĀNTIDEVA, *The Bodhicaryāvatāra*, s. ix.

<sup>38</sup> Tamtéž, s. xi.

<sup>39</sup> Tamtéž, s. xvii.

<sup>40</sup> ŠĀNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 27.

<sup>41</sup> Tamtéž s. 30.

<sup>42</sup> DA SILVA, José Antunes, “Compassion in Mahayana Buddhism.” *Revista Portuguesa de Filosofia* 52.4 (1996): 817-819.

<sup>43</sup> HOLBA, *Diamantová sůtra*, s. 51.

<sup>44</sup> Tamtéž, s. 51.

<sup>45</sup> Tamtéž, s. 50-51.

<sup>46</sup> Tamtéž, s. 52.

<sup>47</sup> ŠĀNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 166.

<sup>48</sup> HARRIS, Stephen E, “The Skillful Handling of Poison: Bodhicitta and the Kleśas in Śāntideva’s Bodhicaryāvatāra.” *Journal of Indian Philosophy* 45.2 (2017), s. 334. 8. kapitola uvádí meditace na rozvoj soucitu a 9. kapitola se zabývá poznáním.



a dlouhodobého studia je velmi obtížné ji porozumět.<sup>49</sup> Usuzuji, že je to právě díky odlišnému způsobu uvažování, kterého mniši či učenci Šántidévy doby používali. Samotná duchovní praxe, která je v *Bódhičarjávatāre* přednesena, musela mít rovněž silný dopad na adeptovu psychiku.<sup>50</sup> Mohu říci, že mahájánová cesta bódhisattvy je velmi komplexní.<sup>51</sup> Existuje mnoho textů, které se liší svým výkladem cesty bódhisattvy. Avšak *Bódhičarjávatāra* zůstává stále populární.

---

<sup>49</sup> ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 20.

<sup>50</sup> Blíže k tomuto tématu může pomoci studie: Harris, Stephen E, „On the Classification of Śāntideva's Ethics in the Bodhicaryāvatāra.“ *Philosophy East* 65.1 (2015): 249-275.

<sup>51</sup> Podrobněji pojednává: SĀNTIDEVA, *The Bodhicaryāvatāra*, s. x-xxvi.

## 2 Bódhičitta

Bódhičitta je pro osobní rozvoj bódhisattvy nezbytná. V této kapitole pokládám za důležité ukázat její charakter, což je nutné pro následnou analýzu toho, jak bódhičittu pojímá 14. dalajlama. Pojmy, které se k ní vztahují, budou rovněž hrát velmi důležitou roli v pojetí současného dalajlamy.

### 2.1 Charakteristika

Na začátek zde uvedu dvě důležité studie, které o bódhičittě pojednávají. První studie na téma pojetí konceptu bódhičitty zpracoval Francis Brassard.<sup>52</sup> Ten se snaží pochopit funkci bódhičitty v textu *Bódhičarjávátára* způsobem, že předkládá dvě rozdílné interpretace od dvou autorů, které staví do kontrastu a porovnává je a následně podává i svůj výklad.<sup>53</sup> Sám autor interpretuje bódhičittu soteriologicky a bere v úvahu její tři aspekty a jejich roli v procesu duchovní transformace adepta. Tyto tři aspekty jsou: 1. funkční aspekt, 2. metafyzický aspekt a 3. etický aspekt. Pokud se podíváme na jeho interpretaci v kontextu duchovní cesty, tak se nám vyskytnou tři možné funkce. Bódhičitta může fungovat jako 1. touha po probuzení, 2. předmět koncentrace, 3. základ pro kultivaci vědomí.

Druhou studii bódhičitty rozsáhle zpracoval Dorji Wangchuk.<sup>54</sup> Autor v ní představuje předešlé interpretace, zkoumá ji v kontextu historickém a doktrinárním i z hlediska tradičních výkladů. Jako velmi zajímavé zde shledávám, že bódhičittu kategorizoval do pěti typů: 1. eticko – spirituální, 2. gnozeologický, 3. ontologický, 4. psychofyziologický, 5. semiologický typ.

Podle buddhistického mahájánového textu *Bódhipathapradípa (Lampa na cestu k probuzení)* můžeme bytosti rozdělit do tří kategorií, jimiž jsou bytosti s nejnižšími motivy, bytosti prostředních motivů a bytosti, jejichž motivy jsou nejvznešenější.<sup>55</sup> Bytosti s nejnižšími motivy hledají štěstí v *sansáře* a to pouze pro jejich vlastní uspokojení, bytosti se středními motivy mají za cíl stát se arhaty a bytosti, jejichž motivy jsou nejvznešenější, usilují o odstranění utrpení jak pro sebe, tak pro ostatní cítící bytosti v *sansáře*.<sup>56</sup> Nejvznešenější jsou

---

<sup>52</sup> BRASSARD, The concept of Bodhicitta in Śāntideva's Bodhicaryāvatāra.

<sup>53</sup> První interpretace pochází od japonského buddhisty Daisetz Teitaro Suzukiho a druhá od západního buddhisty Sangharakšity.

<sup>54</sup> WANGCHUK, Dorji, *The Resolve to Become a Buddha: A Study of the Bodhicitta Concept in Indo-Tibetan Buddhism*. Tokyo: International Institute for Buddhist Studies, 2007.

<sup>55</sup> WILLIAMS, *Mahájánový buddhismus*, s. 341.

<sup>56</sup> Tamtéž, s. 341.

tedy bódhisattvové, jelikož jejich jednání je oproštěné od sobectví a chtějí pomáhat druhým. Bódhisattvovou vznešenou motivací se tedy stává vytváření probuzené mysli neboli bódhičitty. Vynořuje se nám zde idea, že probuzená mysl je altruistický stav mysli, jehož podmínkou je soucítění s ostatními bytostmi. Soucit, sanskrtsky *karuná*, vstupuje jako semínko či kořen pro její vznik.<sup>57</sup> Soucit či empatie je přání, aby ostatní bytosti netrpěly, což je často uváděno jako druhá ze čtyř *brahmavihár*<sup>58</sup> neboli božských prodlévání.<sup>59</sup> Z doktrinálního hlediska mahájánového buddhismu je pro buddhu soucit nepostradatelný, jelikož ten určuje jeho chování.<sup>60</sup> To znamená, že bez soucítění není možné tento altruistický probuzený stav mysli rozvinout. Podle *Bódhiprathapradípy* lze usoudit, že soucit je znakem vznešené bytosti, bódhisattvy. Avšak je nutné také zmínit, že různé buddhistické texty podávají různá vysvětlení pro vznik bódhičitty.<sup>61</sup>

Bódhičitta je tedy pro bódhisattvu klíčový prvek pro postup na cestě k probuzení. Je to stav mysli, který bódhisattva rozvíjí, aby mohl lépe pomáhat cítícím bytostem a dopomoci jim k jejich vlastnímu štěstí. Bódhičitta má dva aspekty. Prvním aspektem je mysl oddaná probuzení (*bódhi-pranidhi-čitta*) a druhým aspektem je mysl pěstující probuzení (*bódhi-prasthána-čitta*).<sup>62</sup> První, konvenční bódhičitta, je prodchnuta soucítěním a přeje si dosáhnout plného probuzení, přičemž právě zde bódhisattva skládá svůj slib, že osvobodí všechny bytosti z koloběhu zrozování.<sup>63</sup> Pěstováním konvenční bódhičitty se adept stává bódhisattvou.<sup>64</sup> Co se týče nejvyšší probuzené bódhičitty čili buddhovství pro dobro všech cítících bytostí, její vytváření s sebou nese pěstování šesti dokonalostí pro získávání zásluh a poznání, rozvíjení božských prodlévání (*brahmavihára*), rozvíjení způsobů pro získávání žáků a rozvíjení svých světských dovedností pro dobro ostatních.<sup>65</sup> Podobný příklad lze najít u učence Kamalašily, který bódhičittu rozlišuje na konvenční bódhičittu (*samvrti-bódhičitta*) a na dokonale probuzenou bódhičittu (*paramártha-bódhičitta*).<sup>66</sup> Je tedy možné říci, že základem pro

---

<sup>57</sup> WANGCHUK, *The Resolve to Become a Buddha: A Study of the Bodhicitta Concept in Indo-Tibetan Buddhism*, s. 289.

<sup>58</sup> DEVEN, M. Patel, „Mettābhāvanā in Traditional and Popular Buddhist Contexts.“ *Asian Philosophy* 23.4 (2013): 324. První *brahmavihára* se nazývá milující laskavost (*maitrī*), druhá je soucit (*karunā*), třetí je empatická radost (*muditā*) a čtvrtá je vyrovnanost (*upékkā*).

<sup>59</sup> BUSWELL a LOPEZ, *The Princeton Dictionary of Buddhism*, s. 424.

<sup>60</sup> WANGCHUK, *The Resolve to Become a Buddha*, s. 289.

<sup>61</sup> Tamtéž, s. 285–289.

<sup>62</sup> HOLBA, *Diamantová sůtra*, s. 58.

<sup>63</sup> Tamtéž, s. 58.

<sup>64</sup> Da Silva, „Compassion in Mahayana Buddhism.“, s. 816.

<sup>65</sup> HOLBA, *Diamantová sůtra*, s. 58-59.

<sup>66</sup> Tamtéž, s. 58.

probuzení konvenční bódhičitty je pěstování soucitu.<sup>67</sup> Na tomto základě pak může být adept schopen pomocí vhledu do prázdnoty (*śūnjatá*)<sup>68</sup> probudit *paramārtha-bódhičittu*.<sup>69</sup>

Bódhičitta se nerodí sama, je zapotřebí určitého úsilí, které musí adept na své cestě vyvinout. V mahájánové cestě bódhisattvy se proto vyskytují různé meditace, které adeptovi pomohou k vyvstání probuzené mysli.<sup>70</sup> Probuzení a upevnění opravdové touhy stát se buddhou je způsobeno tím, že si adept uvědomuje utrpení druhých bytostí a je pohnut skutečným soucitem.<sup>71</sup> Paul Williams zastává názor, že základem mahájány se tedy stává soucit, což je zároveň hlavní motivací pro bódhisattvovy činy.<sup>72</sup> Chování bódhisattvy lze označit za jednání, které je ryze *altruistické*.

Jak už jsem uvedl výše, adept mahájány musí pro probuzení bódhičitty učinit určité předběžné kroky, které mu pomohou k tomu, aby v sobě probudil přání vysvobodit se z koloběhu znovuzrození. Slavný tibetský buddhistický učenec Congkhapa (1357–1419), zakladatel školy gelug, pojednává o třech základní aspektech cesty, jimiž jsou „odříkání“, „soucítění“ a „prázdnota“.<sup>73</sup> Praxe předběžných kroků s sebou nese různé meditace jako jsou například rozjímání o tom, jak je lidský život drahocenný, o pomíjivosti a smrti či rozjímání o karmanovém principu nebo o různých formách zrození.<sup>74</sup> Jedná se o meditace, kde adept pomocí své představivosti přemítá o různých strastech jednotlivých zrozeních v šesti říších *sansáry*.<sup>75</sup> Meditace o tom, jak jsou různé formy zrození strastné, způsobí, že adept v sobě probudí odpor k *sansáře* a přeje si stát se arhatem a následně díky těmto předběžným meditacím může adept poté pěstovat meditace, které slouží k probuzení bódhičitty.<sup>76</sup> Při svém bádání jsem narazil na mnoho způsobů, jak adept může bódhičittu rozvíjet skrze různé praktiky, což níže uvidíme například u 14. dalajlamy. Nutné je zde zdůraznit, že bez praxe rozvoje probuzené mysli ztrácí mahájánová cesta bódhisattvy význam.<sup>77</sup>

Český mnich Bhikkhu Dhammadípa uvádí čtyři přípravná cvičení, které jsou v dnešní době obvykle učena tibetskými učenici: „seznámení se s výhodami bódhičitty“, „nahromadění

---

<sup>67</sup> BRASSARD, *The concept of Bodhicitta in Śāntideva's Bodhicaryāvatāra*, s. 14.

<sup>68</sup> Blíže k tomuto konceptu: WANGCHUK, *The Resolve to Become a Buddha*, s. 245-248.: Prázdnota vyjadřuje, že vše, co existuje, je pomíjivé, a proto nic nemá vlastní neměnnou podstatu (*svabhāva*). Díky vhledu do prázdnoty se adept může sám osvobodit od tzv. emočních překážek a klamů. Avšak pro dokonalé a plné probuzení je nutné pěstovat bódhičittu.

<sup>69</sup> BRASSARD, *The concept of Bodhicitta in Śāntideva's Bodhicaryāvatāra*, s. 14.

<sup>70</sup> GETHIN, Rupert, *The Foundations of Buddhism*. Oxford; New York: Oxford University Press, 1998, s. 230.

<sup>71</sup> Tamtéž, s. 230.

<sup>72</sup> WILLIAMS, *Mahájánový buddhismus*, s. 343.

<sup>73</sup> Tamtéž, s. 344.

<sup>74</sup> Tamtéž, s. 344.

<sup>75</sup> DA SILVA, „Compassion in Mahayana Buddhism“, s. 823-824.

<sup>76</sup> WILLIAMS, *Mahájánový buddhismus*, s. 344.

<sup>77</sup> ŠĀNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 163.

dobrých skutků“, „očistu od zlých skutků“, „pochopení metody vzniku bódhičitty“. <sup>78</sup> Další metody k následnému rozvoji jsou: „sedmičlenná kauzální instrukce k rozvíjení bódhičitty jako příčiny a následku“ a „záměna sebe za druhé“. <sup>79</sup> Metodu „záměny sebe za druhé“ můžeme dopodrobna najít v 8. kapitole Šántidévova *Uvedení na cestu k probuzení*. <sup>80</sup>

## 2.2 Etický aspekt

Bódhičitta je pro autora díla *Uvedení na cestu k probuzení* záměrem (*čitta*) dosáhnout probuzení (*bóधि*), díky čemuž bude moci adept co nejlépe osvobodovat všechny cítící bytosti z koloběhu zrozování. <sup>81</sup> Pro dosažení této schopnosti je zapotřebí rozvoje šesti dokonalostí. <sup>82</sup> Její praxe tedy přináší odhodlání pomáhat ostatním bytostem, což podle mého úsudku vede k následné psychologické změně adepta myšlení. Rozvíjení bódhičitty ve smyslu duchovní praxe přináší adeptovi i nový pohled na svět včetně změny pohledu na jeho cestu v tom smyslu, protože se díky ní adept postupně zaměřuje na to, jak být prospěšný druhým. Rozdíl je v tom, že adept přestává být zaměřený pouze na své vlastní vysvobození a začíná si všimnout i utrpení druhých.

Nálandský učenec Šántidéva rozlišuje dva aspekty bódhičitty: „vůle k probuzení“ a „pěstování probuzení“. Rozvíjení bódhičitty je pro Šántidévu velmi hodnotné a zdůrazňuje její značný význam pro adepta, který uskutečňuje cestu bódhisattvy. Bódhičitta v Šántidévově pojetí s sebou dále nese také silný etický aspekt. Šántidévův důraz na hodnotu probuzené mysli je velký. Uvádí, že bódhičitta je nesrovnatelný klenot a její plody jsou nevyčerpatelné:

„Držte se pevně klenotu vůle k probuzení,  
vy vyhnanci v bazarech světských osudů,  
vždyť ten klenot tak cenným shledali buddhové,  
nezměřitelně moudří průvodci světem.“ <sup>83</sup>

„Každé jiné dobro zahyne jak banánovník  
hned poté, co zrodí plody;  
strom vůle k probuzení však neumírá,

---

<sup>78</sup> Tamtéž, s. 163.

<sup>79</sup> Tamtéž, s. 164.

<sup>80</sup> Tamtéž, s. 164.

<sup>81</sup> HARRIS, „The Skillful Handling of Poison: Bodhicitta and the Kleśas in Śāntideva’s Bodhicaryāvatāra,” s. 334.

<sup>82</sup> Tamtéž, s. 334.

<sup>83</sup> ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 37.

naopak vždy rodí nové plody.“<sup>84</sup>

Nálandský učenec vnímá bódhičittu jako cenný klenot i jako velkou ctnost a porovnává ji s ostatními ctnostmi. Její altruistický aspekt můžeme zahlédnout i ve verších z 8. kapitoly:

„Všichni, kteří trpí ve světě,  
se souží úsilím o vlastní štěstí.  
Šťastní jsou ti,  
kteří přejí štěstí druhým.“<sup>85</sup>

„Proto nedosáhneš buddhovství  
ani nepoznáš štěstí ve světě,  
dokud nevyměníš své vlastní štěstí  
za utrpení druhých.“<sup>86</sup>

Altruismus z těchto veršů doslova číší. Šántidéva radí, že k získání jak pozemského štěstí, tak k dosažení buddhovství pro ostatní cítící bytosti musí člověk vyměnit své štěstí a převzít na sebe utrpení druhých. Adept, který je ve stavu probuzené mysli, nerozlišuje mezi sebou a druhými.<sup>87</sup> Způsobu, jakým těchto cílů adept dosahuje, se budu věnovat v kapitolách týkajících se 14. dalajlamy.<sup>88</sup>

---

<sup>84</sup> Tamtéž, s. 37.

<sup>85</sup> Tamtéž, s. 120.

<sup>86</sup> Tamtéž, s. 120.

<sup>87</sup> Tamtéž, s. 163: Probuzená mysl „je schopna neustále usilovat o dobro druhých, neboť právě v něm vidí i své dobro“.

<sup>88</sup> Metody doporučené k pěstování bódhičitty velmi často pocházejí právě z Šántidévy *Bódhičarjávátary*.

### 3 Bódhičitta v pojetí 14. dalajlamy

V této kapitole je mým hlavním cílem představit bódhičittu tak, jak ji chápe 14. dalajlama. Rozebírám zde jeho filosofické pojetí bódhičitty, analyzuji jeho učení, explicitní výroky a názory, které se k probuzené mysli vztahují. Díky této hlubší analýze zjistíme, že bódhičitta je v dalajlamově pojetí skutečně filosofickým konceptem obsahujícím navíc silný etický aspekt. Nejprve se ale zaměřím na to, jakou roli hraje dalajlama pro tibetský národ a pro ty, kteří souzní s jeho myšlenkami.

#### 3.1 Role 14. dalajlamy

Dalajlamové byli duchovními i politickými vůdci Tibetanů. Současný 14. dalajlama, vlastním jménem Tändzin Gjamccho, ale svůj politický úkol už předal do rukou Tibetské exilové vlády, která nyní sídlí v indické Dharamsale. Dalajlama je hlavou buddhistické tibetské školy Gelug. Narodil se v tibetské vesnici Tagcchcer 6. července 1935 a byl vychován klášterním způsobem života určeného dalajlamům.<sup>89</sup> Kvůli čínské invazi uprchl do Indie a nyní žije v exilu. Dalajlama ve svém exilu zahájil demokratickou reformu, která má za sebou tři etapy – první proběhla v roce 1960, druhá v roce 1990 a třetí v roce 2011.<sup>90</sup> Dalajlama je tradičně považován za duchovního vůdce Tibetanů. Zároveň se stále stává učitelem pro lidi, kteří nacházejí v jeho učení moudrost a smysl.

14. dalajlama má pro Tibetany mnoho významů. Tibetané ho pojmají jako převtělenec (*tulku*) předešlých dalajlamů.<sup>91</sup> Zde se nám vynořuje plynulá linie, která zachovává jeho vůdcovskou autoritu. Tibetané v něm také spatřují vtělení bódhisattvy Avalókitěšvary (tib. Čänrezig) neboli bódhisattvy univerzálního nezměrného soucitu.<sup>92</sup> Jak ale vysvětluje profesor indo-tibetských studií Robert Thurman, dalajlama není vnímán jako bůh.<sup>93</sup> Tibetané ho spíše považují za svého ochránce a také spasitele, což má svůj původ v různých tradičních tibetských narativech.<sup>94</sup> Dalajlama je v tomto světě inkarnací Bódhisattvy Avalókitěšvary, což staví

---

<sup>89</sup> MULLIN, Glenn H., SHEPHERD, Valerie, ed. *The Fourteen Dalai Lamas: A Sacred Legacy of Reincarnation*. USA, Santa Fé, New Mexico: Clear Light Publishers, 2001, s. 320.

<sup>90</sup> TSUJIMURA, Masahide, „The Politics of “Compassion” of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion” and “Secularism.” *Journal of Buddhist ethics* 21.3 (2014): 44.

<sup>91</sup> MULLIN, SHEPHERD, ed. *The Fourteen Dalai Lamas: A Sacred Legacy of Reincarnation*, s. 3.

<sup>92</sup> THURMAN, Robert A. F. *Proč potřebujeme dalajlamu: dalajlamovy pravdivé činy jako politické řešení pro Čínu, Tibet a svět*. Přeložil Michal SYNEK. Praha: DharmaGaia, 2009, s. 24.

<sup>93</sup> Tamtéž, s. 29.

<sup>94</sup> Tamtéž, s. 40.

všechny dalajlamy na stejnou úroveň a zároveň poskytuje určitou plynulou kontinuitu historii tibetského buddhismu.<sup>95</sup>

Jak už jsem uvedl, dalajlama je považován za převtělení Čänreziga, který přijal slib bódhisattvy, že osvobodí všechny bytosti od utrpení.<sup>96</sup> Existují tedy různé role, které plní postava dalajlamy. Především je ale nutné zdůraznit, že samotná instituce dalajlamy má už v samém zárodku funkci politickou i duchovní. Co se týče duchovního rozměru, bódhisattva Avalókitěšvara je podle tibetské tradice schopný pomáhat lidem v řešeních jejich problémů. Čänrezig je z hlediska mahájány způsobilý se kvůli osvobození druhých od utrpení zrozovat v různých podobách. Může se zrodit jako hospodář, chlapec či dívka, božstvo apod.<sup>97</sup> Dalajlama je proto považován za velkého bódhisattvu, který se snaží pomoci trpícím bytostem, aby jim ulehčil jejich soužení. Avalókitěšvara je považován za vtělení soucítění všech buddhů a lidé ho mohou požádat o to, aby jim pomohl s jejich těžkými životními problémy.<sup>98</sup> Dalajlama jako autorita má pro Tibetany velký význam a je jimi chován ve velké úctě. V mnoha tibetských domácnostech v Indii si lidé vyvěšují jeho portréty či znázornění v podobě thangkhy.<sup>99</sup> Bódhisattva Avalókitěšvara je považován za otce všech Tibetanů a prostřednictvím instituce dalajlamy je zde stále přítomna jeho role jakožto otce tibetského národa.<sup>100</sup>

Současný 14. dalajlama je pro všechny Tibetany duchovním mistrem, spasitelem tibetského národa a člověkem, který podává vyšší povědomí o tom, jakou historii Tibet s sebou nese. Díky jeho exilu došlo k symbolickému posunu, co se týče jeho autority.<sup>101</sup> Rád bych také zdůraznil, že dalajlama je nejen národním, ale i univerzálním symbolem – symbolem tibetského lidu a symbolem buddhismu, což můžeme hlavně spatřit v západním světě.<sup>102</sup> Je mu prisuzován titul „Velký čtrnáctý“ díky činnosti, kterou vykonává v oblasti vzdělávání, v literární a rovněž v politické sféře.<sup>103</sup> Vychází mnoho publikací s přepsanými záznamy jeho učení, které 14. dalajlama na určitém místě podal. Rovněž i několik rozhovorů, které s ním určitý reportér či novinář uskutečnil, bylo zaznamenáno a následně publikováno.

Co se týče Západu, dalajlama už zde není jakýmsi novým člověkem, kterého by lidé neznali. Mnoho lidí na Západě ho pojímá jako člověka, který se snaží o zlepšení vztahů mezi

---

<sup>95</sup> BENTZ, Anne-Sophie, „Symbol and power: The Dalai Lama as a charismatic leader.“ *Nations and Nationalism* 18.4 (2012): 292.

<sup>96</sup> THURMAN, *Proč potřebujeme dalajlamu*, s. 38.

<sup>97</sup> WILLIAMS, *Mahájánový buddhismus*, s. 388.

<sup>98</sup> Tamtéž, s. 388.

<sup>99</sup> Svinovací malba s duchovní tematikou.

<sup>100</sup> BENTZ, „Symbol and power: The Dalai Lama as a charismatic leader“, s. 292.

<sup>101</sup> Tamtéž, s. 287.

<sup>102</sup> Tamtéž, s. 291.

<sup>103</sup> THURMAN, *Proč potřebujeme dalajlamu*, s. 45.



Čínou a Tibetem. Je to pozoruhodný člověk s velmi vysokým intelektuálním potenciálem. Zde však musím uvést důležitý fakt, že dalajlamům se dostává dobrého vzdělání s kvalitními učiteli, nejen v oblasti buddhistických studií.<sup>104</sup> Je to laureát Nobelovy ceny a rovněž i velmi uznávaný náboženský vůdce.<sup>105</sup> Důležité je zde uvést, že Nobelova cena míru, kterou v roce 1989 obdržel, ho velmi zviditelnila.<sup>106</sup> I to je jedna z příčin, proč je populární v západním světě. Obecně je však 14. dalajlama považován za přátelského člověka s velkým smyslem pro humor. Lidé ze Západu k němu mají většinou kladný vztah a mnoho západních zemí ho zve, aby udělal nějakou přednášku na určitá témata, která ale mají většinou etický obsah. Z globálního hlediska lze usoudit, že 14. dalajlamovi se dostává pozitivní kritika za jeho postoje pro řešení světových problémů.

Na okraj bych rád uvedl, že díky tomu, jak se tibetský buddhismus rozšířil do zemí Evropy či USA, mnoho západních badatelů má dnes přístup k tibetským literárním dílům, která ještě donedávna zůstala ve starém a uzavřeném Tibetu ukryta před okolním světem. Dalajlama tomu významně dopomohl a západnímu světu ukázal vyšší povědomí o tibetské buddhistické kultuře. John Powers zajímavě uvedl:

Čínská invaze vyhnala většinu tibetských významných učenců a náboženských učitelů do exilu a lidé, zajímající se o studium a pěstování buddhismu, mají dnes možnost se s nimi setkávat a získávat od nich ústní výklad.<sup>107</sup>

Co tedy mělo obrovský dopad na důležitost a viditelnost dalajlamy, byl exil, a to jak na politické, tak na náboženské úrovni. Právě v exilu se dalajlama, symbol tibetského buddhismu, stává symbolem Tibetu.<sup>108</sup>

### 3.2 Výchozí postoje 14. dalajlamy

V předešlých kapitolách jsme viděli, že bódhisattvova mysl je motivována altruismem. K tomu, aby mohl adept tento altruismus kultivovat, potřebuje rozvíjet bódhičittu neboli probuzenou mysl. Nesobectví, soucit, láska, nenásilí jsou pojmy, které často můžeme od 14. dalajlamy

---

<sup>104</sup> POWERS, *Úvod do tibetského buddhismu*, s. 176.

<sup>105</sup> Tamtéž, s. 177.

<sup>106</sup> BENTZ, „Symbol and power: The Dalai Lama as a charismatic leader“, s. 288.

<sup>107</sup> POWERS, *Úvod do tibetského buddhismu*, s. 176.

<sup>108</sup> BENTZ, „Symbol and power: The Dalai Lama as a charismatic leader“, s. 294.

slyšet. Proč však tolik zdůrazňuje tyto postoje? Proč jsou pro něho tolik důležité? Při analýze jeho postojů je proto nutné vědět, z čeho vychází.

14. dalajlama je buddhistickým mnichem, který přijal určitá řádová pravidla a rovněž i slib bódhisattvy. V 25 letech dokončil buddhistická studia a získal titul geše. Svoje učení předává na různých vystoupeních a univerzitách. Je stoupencem Nágárdžunovy filosofie *mádhjamika* (přesněji odnože této školy nazývající se *mádhjamika-prásangika*). Často se opírá o učení Šántidévy a klade velký důraz na studium jeho textu *Uvedení na cestu k probuzení*.<sup>109</sup> Vidíme, že dalajlama je v pravém slova smyslu buddhistický učenec a z hlediska mahájánového buddhismu je bódhisattvou. Bódhičitta má pro něj silný altruistický aspekt a velmi ji doporučuje pro rozvoj nesobeckosti. Učí různé kontemplativní metody na rozvíjení přátelštějšího pohledu na druhé lidi a klade důraz na rozvoj laskavosti a soucitu. Metody, které k tomu nabízí, jsou však téměř ve shodě s tím, jakými metodami lze rozvíjet bódhičittu.

Když dalajlama přednáší, velmi často hovoří v angličtině, a to dokonce i pro komunitu Tibetanů. Z toho vyplývá, že používá anglické termíny. Například buddhistický termín *karuná* překládá jako *compassion* (v češtině soucit, soucítění).<sup>110</sup> Dalším příkladem je slovní spojení *secular ethics* (sekulární etika), jež chápe jako nenáboženskou etiku. Primárně pro lidi, kteří nehovoří tibetštinou, používá anglické termíny pro vyjádření svých myšlenek.

### 3.3 Altruistický záměr

Dříve než začnu s analýzou dalajlamova pojetí bódhičitty, pokládám za důležité zmínit dvě studie zabývající se dalajlamovou etikou. Studie „Why the Dalai Lama Should Read Aristotle“ je pozoruhodná v tom, že se snaží objevit klasický základ pro zavedení univerzálních lidských práv v buddhismu.<sup>111</sup> Druhá studie, „The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics“,<sup>112</sup> objasňuje povahu buddhistické etiky ze srovnávací perspektivy. Autor této studie tvrdí, že etika 14. dalajlamy je spíše chápána jako pluralitní přístup k etice ctnosti. Tyto dvě studie nám především přináší různé pohledy na buddhistickou etiku. Mým cílem zde však není srovnávat

---

<sup>109</sup> ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 186.

<sup>110</sup> Zde bych rád odkázal na podrobnou studii ohledně problematiky pojetí soucitu v buddhismu od Luise O. Gomeze: GOMEZ, Luis O., “Karunabhavana: Notes on the Meaning of Buddhist Compassion.” *The Tibet Journal* 3.2 (1978): 33-59.

<sup>111</sup> MCCARTHY, Stephen, „Why the Dalai Lama Should Read Aristotle.“ *Journal of Buddhist Ethics* 8.1 (2001): 42-60.

<sup>112</sup> DE CEA, Abraham Vélez, “The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics.” *Journal of Buddhist Ethics* 20.1 (2013): 500-540.

buddhistickou etiku, respektive dalajlamovu etiku, s jinými etickými teoriemi. V této kapitole je pro mě primární zjistit, co dalajlama míní pod pojmem bódhičitta.

14. dalajlama pojímá bódhičittu jako postoj mysli, který přináší prospěch ostatním a je založen na lásce a soucitu.<sup>113</sup> Dalajlama předkládá definici bódhičitty, kterou můžeme nalézt v textu *Ornament uskutečnění (Abhisamajálankára)*. Zde se objevují dva aspekty altruismu. Za prvé je to stav, díky čemuž může vzniknout altruistický postoj ve kterém musí mít osoba soucit se všemi cítícími bytostmi a také touhu jim pomáhat nebo jim přinést určitý prospěch.<sup>114</sup> To následně vede k druhému aspektu, kde si adept přeje dosáhnout probuzení pro prospěch všech cítících bytostí.<sup>115</sup> Obě tyto praxe musejí být rozvíjeny odděleně.<sup>116</sup> Vrcholem je zde touha, kdy si adept přeje dosáhnout stavu buddhovství pro dobro všech cítících bytostí ve strastném koloběhu zrozování (*sansára*). Dalajlama je ve shodě s indickým učencem Kamalašílou, který zastává názor, že pěstování soucitu, je podstatný prvek na cestě k probuzení.<sup>117</sup> Dalajlama souzní s postojem, že pěstování bódhičitty přesahuje všechny etické praktiky. Pro dalajlamu je to nejvyšší a nejdůležitější buddhistická praxe, která podle něj obsahuje všechny důležité buddhistické praktiky.<sup>118</sup> Bódhičitta pro něj znamená altruistickou mysl, soucit či dobré srdce.<sup>119</sup> Dalajlama uvádí, že je velkou odvahou vůbec přijmout zásady, které se k bódhičittě vztahují, a ilustruje to Nágárdžunovým prohlášením z textu *Vzácný růženec (Ratnávali)*:

„Necht' jsem stále předmětem radosti,  
pro všechny cítící bytosti podle jejich přání  
a nerušeně, jako jsou země,  
voda, oheň, vítr, medicína a lesy.“<sup>120</sup>

---

<sup>113</sup> KARMA-RAN-BYUN-KUN-KHYAB-PHRIN-LAS a Denis TONDRUP, *Luminous Mind: The Way of the Buddha*. Massachusetts: Wisdom Publications, 1993, s. 127.

<sup>114</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*. Přeložila Helena NEVŘELOVÁ. Praha: Pragma, 2000, s. 42.

<sup>115</sup> Tamtéž, s. 42.

<sup>116</sup> Tamtéž, s. 46.

<sup>117</sup> GOMEZ, "Karunabhavana: Notes on the Meaning of Buddhist Compassion", s. 42.

<sup>118</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*, s. 43.

<sup>119</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Čtyři vznešené pravdy*. 2. vydání. Přeložil Martin DOBEŠ. Praha: Euromedia, 2019, s. 11.

<sup>120</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*, s. 44.

Často toto rozhodnutí také zobrazuje Šántidévovými verši, které lze naléznout v *Bódhičarjávataře*:

„Dokud trvá vesmír,  
dokud zde žijí cítící bytosti,  
kéž i já zde mohu přebývat,  
abych rozptyloval utrpení světa.“<sup>121</sup>

Dalajlama je těmito verši velmi inspirován a často o nich hovoří. Uvádí o nich, že přinášejí „velké poselství“ a jsou „nadmíru inspirující“.<sup>122</sup> Adept, který má altruistický záměr na základě vhledu do prázdnoty, dosáhnul dvou dimenzí bódhičitty, to jest rozvoje soucitu (*karuná*) a poznání (*pradžňá*), které vedou k dosažení nejvyššího duchovního cíle.<sup>123</sup> V následujícím odstavci vycházím z publikace *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*.<sup>124</sup>

Dalajlama hovoří o dvojici altruistických tužeb. První je touha či záměr dosáhnout probuzení (*bódhi*). Tato touha s sebou nese praxi rozvíjení altruistického záměru získat probuzení pro dobro všech cítících bytostí neboli bódhičittu. Druhou formou altruistického záměru je „přání přinést prospěch všem cítícím bytostem“, což znamená „pomáhat ostatním dosáhnout naprostého osvobození od utrpení“. To je zároveň klíčem k dosahování prvního aspektu. Dalajlamův důraz na soucit je zde význačný. Uvádí, že podle mahájánových textů je soucit podstatou bódhičitty a základem všech pozitivních vlastností, dokonce i hlediska veškerého duchovního snažení.

Rozvíjení bódhičitty pro něho znamená i participaci v činnostech, které jsou prospěšné druhým cítícím tvorům.<sup>125</sup> Soucit je proto pro dalajlamu velmi důležitý faktor pro rozvoj bódhičitty. Pojímá ho způsobem, aby se ostatní bytosti zbavily strasti a na vyšší úrovni ho chápe jako touhu jim pomoci.<sup>126</sup> Prvně si ale musí adept uvědomit svoje vlastní utrpení a následně i fakt, že stejně tak trpí i ostatní bytosti.<sup>127</sup> Soucítění, na jehož základě je adept hluboce zasažen

---

<sup>121</sup> Tamtéž, s. 44.

<sup>122</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Čtyři vznešené pravdy*, s. 77.

<sup>123</sup> WANGCHUK, *The Resolve to Become a Buddha*, s. 245-249.

<sup>124</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*, s. 45-55.

<sup>125</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Čtyři vznešené pravdy*, s. 11.

<sup>126</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*, s. 55.

<sup>127</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, GAFFNEY, Patrick, ed., *Dzogchen: esence srdce velké dokonalosti: dzogchenové nauky předané na Západě Jeho Svatostí dalajlamou*. Přeložil Petr LISÝ a Daniel ERHARDT. Praha: DharmaGaia, 2019, s. 123.

strastí (*duhkha*) ostatních bytostí, nazývá dalajlama „velké soucítění“.<sup>128</sup> To je kořenem k rozvíjení bódhičitty, který vede adepta k uvědomění, že všechny cítící bytosti si stejně jako on přejí dosáhnout štěstí, nechtějí zažívat strast a že mají přirozené právo být šťastní a netrpět.<sup>129</sup> Dalajlama uvádí, že všichni lidé mají potenciál tento soucit rozvíjet, a to dokonce ve vztahu ke svým nepřátelům.<sup>130</sup> Vidíme, že tento soucit je zcela nestranný a je přátelský vůči všem bytostem.<sup>131</sup> Dále dalajlama soucit rozlišuje na tři úrovně: (1) Soucit, který vzniká, když adept dokáže vnímat utrpení druhých cítících bytostí, (2) Soucit, který vzniká, když adept má skutečnou zkušenost se silou nevědomosti a když si uvědomuje, jakým způsobem si bytosti vytvářejí vlastní utrpení, (3) Soucit, který si už neponechává žádnou představu o metafyzické existenci objektu, subjektu či záměru.<sup>132</sup> Tato poslední úroveň soucitu závisí na vhledu do prázdnoty (*šúnjatá*) a je konečnou formou vlastní buddhovi či velkému bódhisattvovi.<sup>133</sup>

Rozvíjení altruistického záměru dosáhnout probuzení ve prospěch všech bytostí je branou, který adepta vede na cestu mahájány, což zároveň určuje, zdali adept kráčí po cestě velkého vozu (mahájána) či nikoliv.<sup>134</sup> Pěstování bódhičitty se stává nutností pro duchovní praxi bódhisattvy.<sup>135</sup> Je-li adept opravdu motivován tímto altruistickým postojem a jedná-li podle něho, následně začíná pěstovat a kultivovat šest dokonalostí (*páramitá*).<sup>136</sup> Těmito šesti dokonalostmi jsou: 1. dokonalá dobročinnost (*dána*), 2. dokonalá ctnost (*šíla*), 3. dokonalá trpělivost (*kšánti*), 4. dokonalé úsilí (*virjá*), 5. dokonalé pohroužení (*dhjána*), 6. dokonalé poznání (*pradžňá*).<sup>137</sup> Stav hlubokého soucítění a přání stát se plně probuzeným buddhou pro dobro všech je právě ona probuzená mysl neboli bódhičitta.<sup>138</sup> Vidíme, že nejprve musí adept rozvíjet soucit se všemi cítícími bytostmi a potom si uvědomit, že má vyvinout úsilí a přání stát se plně a dokonale probuzeným Buddhou (*samjaksanbuddha*), aby mohl osvobodit všechny cítící bytosti ze strastí. Vedle rozvoje bódhičitty je však rovněž velmi podstatné pěstování vhledu do povahy všech věcí a bytostí, tj. do jejich prázdnoty (*šúnjatá*). Pěstování bódhičitty jde tedy ruku v ruce s rozvíjením vhledu do prázdnoty, díky čemuž lze odstranit

---

<sup>128</sup> Tamtéž, s. 123.

<sup>129</sup> Tamtéž, s. 123-124.

<sup>130</sup> Tamtéž, s. 123.

<sup>131</sup> GOMEZ, “Karunabhavana: Notes on the Meaning of Buddhist Compassion”, s. 43.

<sup>132</sup> KARMA-RAN-BYUN-KUN-KHYAB-PHRIN-LAS a TONDRUP, *Luminous Mind: The Way of the Buddha*, s. 131.

<sup>133</sup> Tamtéž, s. 131.

<sup>134</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, GAFFNEY, ed., *Dzogčhen: esence srdce velké dokonalosti: dzogčhenové nauky předané na Západě Jeho Svatostí dalajlamou*, s. 122.

<sup>135</sup> DA SILVA, “Compassion in Mahayana Buddhism”, s. 816.

<sup>136</sup> Tamtéž, s. 122.

<sup>137</sup> HOLBA, *Diamantová sůtra*, s. 59-60.

<sup>138</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, GAFFNEY, ed., *Dzogčhen: esence srdce velké dokonalosti: dzogčhenové nauky předané na Západě Jeho Svatostí dalajlamou*, s. 122.

všechny negativní klamy a překážky na cestě k probuzení.<sup>139</sup> Toto porozumění můžeme nalézt v mahájánovém textu *Vrcholné kontinuum (Uttaratantraśāstra)*. V následujícím odstavci budu vycházet z knihy *Cesta k plnohodnotnému životu*.<sup>140</sup>

Důležité je také uvést, že dalajlama metaforicky rozlišuje tři různé druhy altruistického postoje. První je postoj vladaře, který touží nejprve dosáhnout probuzení, aby mohl pomáhat ostatním bytostem. Druhým zpodobněním je lodník, jehož cílem je dosáhnout probuzení spolu s lidmi, které převezl na druhý břeh. Třetí je pastýř, jehož cílem je, aby všichni ostatní dosáhli probuzení před jeho vlastním probuzením. Dalajlama ale zdůrazňuje, že k probuzení dochází nejlépe na základě ilustrace vladaře, protože bódhisattvové chtějí dosáhnout probuzení co nejrychleji, aby byli schopni co nejúčinněji pomáhat ostatním cítícím bytostem. Příklady lodníka a pastýře, jichž není fakticky možno dosáhnout, pouze zvyšují adeptovu odvahu a silnou vůli. Dalajlama to shrnuje celé takto:

K dosažení úplného štěstí druhých je nezbytné stát se sám probuzeným. Když to pochopíte a rozhodnete se usilovat o probuzení kvůli nim, říká se tomu altruistický záměr k probuzení čili bódhičitta. Vytvořit v sobě sílu bódhičitty znamená následovat Šántidévovu praxi a spatřovat sebe sama i druhé jako tvory usilující o štěstí, a potom přenést důraz ze svých vlastních cílů na cíle nekonečného množství druhých.<sup>141</sup>

### 3.4 Metody na pěstování bódhičitty pohledem 14. dalajlamy

Je jasné, že bez soucítění není možné bódhičittu rozvinout. Avšak aby adept mohl tento velký univerzální soucit pěstovat, musí v sobě vyvinout „milující laskavost“ (*karuná*).<sup>142</sup> To znamená vytvoření závazku a pocitu blízkosti vůči každé cítící bytosti.<sup>143</sup> Aby však nedošlo k chybnému porozumění, dalajlama tento postoj vysvětluje takto: „Tuto blízkost a intimitu bychom si neměli plést s druhem pocitu, který obvykle máme vůči námi milovaným osobám a který je znečištěn

---

<sup>139</sup> WANGCHUK, *The Resolve to Become a Buddha*, s. 245-249.

<sup>140</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS Jeffrey, ed., *Cesta k plnohodnotnému životu*. Vydání druhé. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Euromedia, 2018, s. 61-62.

<sup>141</sup> Tamtéž, s. 61.

<sup>142</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, GAFFNEY, ed., *Dzogchen: esence srdce velké dokonalosti: dzogchenové nauky předané na Západě Jeho Svatostí dalajlamou*, s. 123.

<sup>143</sup> DA SILVA, “Compassion in Mahayana Buddhism”, s. 816.

ulpíváním.<sup>144</sup> Je to nestranný pocit intimity s každou cítící bytostí vyvolaný uvědoměním, že všechny cítící bytosti si stejně jako adept přejí být šťastné a nechtějí trpět.<sup>145</sup> Díky tomu se v adeptovi probouzí pocit zodpovědnosti a touha bytostem ulehčit od jejich strasti. Milující laskavost (*maitrī*) a soucit (*karunā*) jsou proto důležitými faktory, díky nimž si adept vytvoří pocit blízkosti ke každé cítící bytosti spolu s rozvíjením pocitu zodpovědnosti vůči nim. Pro adepta je však klíčové mít dostatečný vhled do první Buddhovy vznešené pravdy, pravdy o utrpení (*duhkha*).<sup>146</sup> Zde mimo jiné dalajlama vysvětluje, že každý má schopnost pěstovat soucit, jelikož nikdo nechce zažívat strast.<sup>147</sup>

V Indii se rozvíjely dvě populární metody, jak bódhičittu pěstovat. První se nazývá sedmibodová metoda příčiny a následku a druhá nese název ztotožnění sebe s druhými a záměna s nimi.<sup>148</sup> Obě metody níže rozeberu, aby bylo zřetelné, jak je v nich bódhičitta vyjádřena. Na závěr uvedu metodu, která se rozvinula až v Tibetu. Tato metoda vychází z textu *Osm veršů o transformaci mysli (blo sbyong tshigs rkang brgyad ma)*. Text se zaobírá tzv. tréninkem mysli, tibetsky *lodžong (blo sbyong)*. Důležité je zde podotknout, že uvedené metody na pěstování bódhičitty jsou ryze kontemplativní a vyvinuly se do systematických meditačních praktik. Podle badatele Abrahama Véleze de Cea tento typ meditací slouží k rozvíjení soucitu se všemi bytostmi v *sansáře*.<sup>149</sup>

### 3.4.1 Sedmibodová metoda příčiny a následku

Tato metoda je svým obsahem velmi systematická. Vychází z Congkhapova textu *Postupná cesta k probuzení (Lam rim)*.<sup>150</sup> Dalajlama uvádí předběžné kroky, které by měl adept uskutečnit, než s touto praxí začne. První krok je stavem, kde si adept uvědomuje svoji základní

---

<sup>144</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, GAFFNEY, ed., *Dzogčhen: esence srdce velké dokonalosti: dzogčhenové nauky předané na Západě Jeho Svatostí dalajlamou*, s. 123.

<sup>145</sup> DE CEA, "The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics.", s. 532.

<sup>146</sup> Další vznešené pravdy jsou, že utrpení má příčinu, že zánik utrpení je možný a že existuje cesta k tomuto zániku.

<sup>147</sup> TSUJIMURA, „The Politics of “Compassion” of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion” and “Secularism.”, s. 50.

<sup>148</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, GAFFNEY, ed., *Dzogčhen: esence srdce velké dokonalosti: dzogčhenové nauky předané na Západě Jeho Svatostí dalajlamou*, s. 125.

<sup>149</sup> DE CEA, "The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics", s. 532.

<sup>150</sup> TSONG-KHA-PA, *The Great Treatise on the Stages of the Path to Enlightenment: Lam rim chen mo*. Anglický překlad od The Lamrim Chenmo Translation Committee. 1. svazek. 2. vydání. Ithaca, New York: Snow Lion Publications, 2014.

mysl (*tathagáthagarbha*),<sup>151</sup> která je čistá od všech negativních emocí. Dále ji jinak nazývá démantovou myslí, která má povahu jasného světla a je nejhlubším kořenem všech myslí.<sup>152</sup> Hovoří, že je trvalá, jelikož její trvání je nepřerušené a v základní podobě jsou v ní obsaženy emoce jako láska a soucit, jakož i samotné probuzení.<sup>153</sup> Uvádí, že k projevení této od základu čisté mysli nám brání pouze určité dočasné okolnosti.<sup>154</sup> V dalším kroku si adept musí uvědomit svoji současnou situaci, že se narodil jako člověk, a má proto schopnost dosáhnout dokonalého duchovního rozvoje.<sup>155</sup> Jak dále uvidíme, jednotlivé kontemplativní kroky sedmibodové metody příčiny a následku mají svůj specifický systém. V následujícím odstavci jsem vycházel z publikace *Jak šířit lásku: rozšiřování okruhu milujících vztahů*.<sup>156</sup>

Prvně si adept pěstuje rovný pohled na přátele, na lidi, ke kterým nemá žádný vztah a na své nepřátele. Po tomto úvodní kroku přechází na krok první – rozpoznává ve všech bytostech své přátele. Následně si uvědomuje, že všechny bytosti byly v minulých životech jeho matkami a oceňuje jejich laskavost, kterou mu věnovaly. Dále se rozhoduje, že jim jejich laskavost splatí. Je motivován takto: „Udělám všechno, co je v mých silách, pro tyto bytosti – své vlastní přátele – postižené takovým utrpením.“<sup>157</sup> Ve čtvrtém kroku se učí milovat všechny bytosti a slibuje: „Udělám všechno, co je v mých silách, aby byl<sup>158</sup> obdařen štěstím a všemi jeho příčinami.“<sup>159</sup> Následně rozvíjí hluboký soucit ke všem bytostem a vyvolává tento postoj: „Stejně jako já chce i on<sup>160</sup> štěstí a nechce trpět, a přece je postižen takovou bolestí. Chci mu pomáhat, aby byl osvobozen od utrpení a všech příčin utrpení.“<sup>161</sup> V předposledním kroku se adept rozhoduje: „I kdybych byl na to sám, osvobodím všechny cítící bytosti od utrpení i příčin utrpení a spojím všechny cítící bytosti se štěstím a jeho příčinami.“<sup>162</sup> V posledním kroku

---

<sup>151</sup> Této mysli se říká také lúno či zárodek tathágyaty neboli buddhy (*tathagáthagarbha*).

<sup>152</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, GAFFNEY, ed., *Dzogčhen: esence srdce velké dokonalosti: dzogčhenové nauky předané na Západě Jeho Svatosti dalajlamou*, s. 24.: V buddhistické tradici Ňingma, jejímž hlavním učením je Dzogčhen neboli „Velká dokonalost“, je pro tuto základní čistou mysl používán pojem *rigpa*.

<sup>153</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS, Jeffrey, ed., *Jak šířit lásku: rozšiřování okruhu milujících vztahů*. Vydání druhé. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Knižní klub, 2015, s. 24-25.

<sup>154</sup> Tamtéž, s. 25. Zde jsou myšleny negativní emoce a především nevědomost (*avidjá*). Pojem „dočasné“ je míněn v buddhistickém pojetí ve smyslu, že nic není trvalé, jelikož je vše pomíjivé.

<sup>155</sup> Tamtéž, s. 25.

<sup>156</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS, ed., *Jak šířit lásku: rozšiřování okruhu milujících vztahů*, s. 100-112.

<sup>157</sup> Tamtéž, s. 104.

<sup>158</sup> Určitý člověk, ke kterému chováme tento postoj.

<sup>159</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS, ed., *Jak šířit lásku: rozšiřování okruhu milujících vztahů*, s. 109.

<sup>160</sup> Určitý člověk, ke kterému chováme tento postoj.

<sup>161</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS, ed., *Jak šířit lásku: rozšiřování okruhu milujících vztahů*, s. 111.

<sup>162</sup> Tamtéž, s. 112.



usiluje o altruistické probuzení. Rozhoduje se, že dosáhne probuzení, aby mohl v úplnosti přinášet štěstí všem bytostem.

Viděli jsme, že tento typ meditace klade důraz na buddhistickou představu o znovuzrození.<sup>163</sup> Dalajlama nám zde ukazuje postupný proces, jak lze bódhičittu probouzet. To, co adeptovi při takovéto praxi pomáhá bódhičittu pěstovat, je primárně vizualizace těch lidí, ke kterým se snaží rozvíjet emoce jako jsou láska, soucit a následné pěstování přání jim pomoci. Láska a soucit jsou zde klíčovými faktory pro vznik upřímné touhy být plně prospěšný těm bytostem, ke kterým si adept vytvořil přání stát se plně probuzeným a chce je svobodit od utrpení. Jeho cílem je být takto prospěšný všem cítícím bytostem v *sansáře*. Zde je důležité zmínit tzv. velký soucit (*mahákaruná*), který je hlavní motivací probuzených buddhů.<sup>164</sup>

---

<sup>163</sup> DE CEA, "The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics", s. 532.

<sup>164</sup> GOMEZ, "Karunabhavana: Notes on the Meaning of Buddhist Compassion", s. 46.

### 3.4.2 Ztotožnění sebe s druhými a záměna s nimi

S odkazem na Šántidévovo učení dalajlama hlásá, že adept si prvně musí uvědomit, že stejně jako on si přeje štěstí, mají všechny ostatní cítící bytosti totéž přání.<sup>165</sup> Na základě toho adept chápe, že si jsou všechny bytosti z tohoto hlediska rovny. Následně adept musí vzít v potaz, že je pouze jednou bytostí v nezměrném množství cítících bytostí v *sansáře*, takže by bylo nesmyslné nebrat v potaz blaho druhých či je využít jen pro svůj vlastní prospěch.<sup>166</sup> Dalajlama zdůrazňuje, že musí pochopit, že je smysluplnější přinášet prospěch všem ostatním cítícím bytostem v *sansáře*.<sup>167</sup> Důležité uvědomění pro adepta je však takové, že má stejné právo na štěstí jako všichni ostatní, ale zároveň chápe, že je pouze „jeden a ostatních je mnoho“.<sup>168</sup> Šántidéva vysvětluje:

„Ač se toto tělo skládá z mnoha částí,  
musí se střežit jako jeden celek.  
Právě tak se i svět skládá z mnohých bytostí,  
avšak jejich štěstí a utrpení jsou stejné.“<sup>169</sup>

Jiný příklad, kde Šántidéva uvádí:

„Proto se rozhodni, má myslí,  
že nyní patříš jen druhým,  
a kromě dobra všech bytostí  
už na nic víc nemysli.“<sup>170</sup>

V tomto odstavci budu vycházet z dalajlamovy knihy *Cesta k plnohodnotnému životu*,<sup>171</sup> v níž dalajlama předkládá určitou vizualizační techniku. Učí, že na počátku je pro adepta důležité, aby zůstal klidný a ztišil svoji mysl. V následujícím kroku si adept má vpravo před sebou představit svoji odlišnou verzi – člověka, které je velmi egocentrický. Poté si má vlevo před sebou představit skupinu lidí, kteří k němu nemají žádný vztah a kteří strádají, jsou

---

<sup>165</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS, ed., *Cesta k plnohodnotnému životu*, s. 55.

<sup>166</sup> Tamtéž, s. 55.

<sup>167</sup> Tamtéž, s. 55.

<sup>168</sup> Tamtéž, s. 55-56.

<sup>169</sup> ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 115.

<sup>170</sup> Tamtéž, s. 121.

<sup>171</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS, ed., *Cesta k plnohodnotnému životu*, s. 58-61.

chudí a trpí. Následně musí být adept nezaujatý a přemýšlet takto: „Obě strany chtějí štěstí. Obě strany se chtějí zbavit utrpení. Obě strany mají právo dosáhnout těchto cílů.“<sup>172</sup> Dalajlama následně vyzdvihuje druh myšlení, který je pro něho logický: „Je naprosto smysluplné, jestliže jedna osoba přinese oběť tomu, aby napomohla většímu dobru.“<sup>173</sup> Šántidéva v *Bódhičarjávataře* praví:

„Proto bych měl odstraňovat strast druhých,  
vždyť je stejná jako má vlastní.  
Měl bych být stále prospěšný druhým,  
vždyť jsou bytostmi stejně jako já.“<sup>174</sup>

### 3.4.3 Tibetská metoda *lodžong* (trénink mysli)

Dalajlama velmi často odkazuje na text tibetského učence geše Langri Thangpy (11. století), který se nazývá *Osm veršů o transformaci mysli (blo sbyong tshigs rkang brgyad ma)*. Dalajlama tento text pokládá za velmi účinný pro rozvíjení bódhičitty.<sup>175</sup> V některých bodech se tato praxe shoduje s Šántidéovou duchovní praxí.<sup>176</sup> Prvních sedm veršů se zabývá bódhičittou, vytvářením milující laskavosti (*maitrí*) a poslední verš poznáním (*pradžňá*). V prvních sedmi verších můžeme rovněž vidět náhled, jak by měl adept přemýšlet o ostatních bytostech a jaký by měl vůči nim zaujímat postoj. Tato metoda tréninku mysli slouží k rozvoji soucitu a transformuje mysl ve smyslu přeměny její negativity v laskavou a soucitnou mysl.<sup>177</sup> Jedná se zde o duševní cvičení či o určitou vnitřní disciplínu. Pro ilustraci uvedu nejdříve 3. a následně 7. verš:

„Ve všech svých skutcích ať zkoumám ve své mysli,  
jak vzniknou mentální a emoční bolesti –  
a ohrozí mě i ostatní –

---

<sup>172</sup> Tamtéž, s. 58.

<sup>173</sup> Tamtéž, s. 58.

<sup>174</sup> ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 116.

<sup>175</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*, s. 42.

<sup>176</sup> DA SILVA, „Compassion in Mahayana Buddhism“, s. 825.

<sup>177</sup> Zde je pojem negativní mysl míněn jako mysl zatížená negativními emocemi.

ať se jim plně postavím a odvrátím je.“<sup>178</sup>

„Stručně, ať jsem schopen nabídnout prospěch a radost  
všem svým matkám, přímo i nepřímo,  
a ať na sebe tiše převezmu  
veškeré bolesti a utrpení svých matek.“<sup>179</sup>

V 7. verši je znázorněna praxe *tonglen*, meditační technika překládaná jako *dávání a brání* – dávání svého štěstí druhým a brání utrpení druhých na sebe samého.<sup>180</sup> Pojem matky zde znamená všechny cítící bytosti, jelikož podle této logiky byla každá cítící bytost v minulých životech naší matkou. Zde vidíme podobnost, která je obsažena v praxi sedmibodové metody příčiny a následku.

### 3.5 Shrnutí

Viděli jsme, že pro dalajlamu jakožto buddhistu je bódhičitta nezbytným aspektem na cestě k probuzení. Mohli jsme zaznamenat, že pěstování bódhičitty s sebou nese rozvoj soucitu, zodpovědnosti za druhé a pěstování lásky. Dalajlama tuto probuzenou mysl, či jak on sám uvádí altruistickou mysl, nazývá rovněž dobrým srdcem, soucitem či milující laskavostí. Rozvíjení bódhičitty vnímá tak, že z hlediska buddhistické praxe převyšuje všechny praktiky spojené s pěstováním etiky. Lze tedy říci, že bódhičitta je pro něho nejvyšším stupněm buddhistické etiky.

Tibetský duchovní vůdce však ukazuje i jiný rozsah hodnot lásky a soucitu. Prohlašuje, že tyto hodnoty jsou nejen klíčové pro pěstování bódhičitty, ale jsou velmi důležité i pro lidstvo.<sup>181</sup> Kromě toho tyto hodnoty shledává jako společné znaky všech hlavních náboženských tradic. Zde se dostáváme do velmi specifické roviny chápání. 14. dalajlama volí, jak sám uvádí, univerzální sekulární přístup k etice, kde tyto hodnoty lásky a soucitu nabízí světu jako nenáboženské univerzální termíny, které jsou vhodné pro kohokoli bez ohledu na

---

<sup>178</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*, s. 117.

<sup>179</sup> Tamtéž, s. 118.

<sup>180</sup> DA SILVA, “Compassion in Mahayana Buddhism”, s. 825.

<sup>181</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS, ed., *Cesta k plnohodnotnému životu*, s. 59-60.

jeho náboženské přesvědčení.<sup>182</sup> Proč tento přístup shledává prospěšným, vysvětlím hned v následující kapitole.

---

<sup>182</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Etika pro dnešní svět*. Přeložil Filip OUTRATA. Praha: Vyšehrad, 2021, s. 13.

## 4 Pojetí etiky a altruismu u 14. dalajlamy

Všechny bytosti na této planetě si přejí být šťastné a nechtějí trpět a všichni mají právo tohoto štěstí dosáhnout a zbavit se strasti. Tento způsob dalajlamova myšlení, jsme už mohli zaznamenat v kapitole o pěstování bódhičitty. Dalajlama ho šířeji chápe jako základní lidské právo.<sup>183</sup>

Tibetský duchovní vůdce vyzývá k tomu, že když člověk nemůže pomáhat druhým, tak by jim neměl alespoň ubližovat.<sup>184</sup> Zde se dostáváme do konfrontace s indickým pojmem *ahinsá* („neubližování“), který dalajlama velmi zdůrazňuje a překládá ho jako nenásilí.<sup>185</sup> Zde je důležité poznamenat, že dalajlama nenásilí a soucit vnímá jako synonyma.<sup>186</sup> Avšak soucitu připisuje ještě hlubší význam. Názorným příkladem je tento výrok: „Nenasilí neznamena absence násilí. Je to něco pozitivnějšího a smysluplnějšího. Myslím, že plnějším projevem nenásilí je soucit.“<sup>187</sup> Pokládám za důležité zde zmínit jednu věc. Dalajlamovo pojetí soucitu má kořeny v tibetském slově *ñigdže* (*snying rje*), což pro dalajlamu znamená přání, aby všechny bytosti byly osvobozeny od utrpení a příčin utrpení.<sup>188</sup> Nenásilí, láska, a především soucit jsou altruistické postoje, které dalajlama vnímá jako důležité lidské hodnoty, které jsou podle něho, jak níže uvidíme, zásadní pro lepší budoucnost lidské společnosti. Mojí snahou je v následujících odstavcích ukázat, co dalajlamu v jeho pojetí sekulární etiky ovlivnilo, co je to jeho sekulární etika a jaký vztah může mít k jeho učení o altruistické mysli.

Rád bych zde ještě podotknul zajímavý postřeh badatele Abrahama Véleze de Cea, podle kterého by dalajlamovo etické myšlení nemělo být přehlíženo kvůli tomu, že není napsáno klasickým filosofickým žargonem.<sup>189</sup> V tomto kontextu zastává názor, že dalajlamova etika je často dnešními profesionálními filosofy nedoceněna.<sup>190</sup>

---

<sup>183</sup> DE CEA, „The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics“, s. 527.

<sup>184</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, HOPKINS, ed., *Cesta k plnohodnotnému životu*, s. 63.

<sup>185</sup> TSUJIMURA, „The Politics of “Compassion” of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion” and “Secularism.”, s. 46-47.

<sup>186</sup> Tamtéž, s. 50.

<sup>187</sup> Tamtéž, s. 50.

<sup>188</sup> Tamtéž, s. 50.

<sup>189</sup> DE CEA, „The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics“, s. 501.

<sup>190</sup> Tamtéž, s. 501.

#### 4.1 Tradiční tibetský koncept „spojení buddhistické nauky (*dharmā*, tib. *čhō*) a politiky“ (*chos srid zung 'brel*) a koncept „nesektářské či sekulární buddhistické nauky“ (*chos lugs ris med*)

Dalajlama zastává názor, že všechna náboženství jsou ve své podstatě konstruktivní a mají za cíl v lidech pěstovat soucit.<sup>191</sup> V jeho pojetí tedy například islám a buddhismus mají ve své podstatě schopnost transformovat lidské myšlení tak, aby bylo soucitnější. Proto je dalajlamovým jednotícím principem všech náboženství soucit. V následujících čtyřech odstavcích vycházím ze studie „The Politics of “Compassion” of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion” and “Secularism”, pokud není odkazováno jinak.<sup>192</sup>

Viděli jsme, že soucit může být podle chápání dalajlamy rovněž i sekulárním pojmem. Podle dalajlamy tento sekulární rozměr soucitu naznačuje vzájemnou toleranci a respekt ke všem vyznáním, stejně jako k lidem, kteří žádné náboženství nemají. Avšak jaký je vztah mezi jeho pojetím náboženství a jeho chápáním toho, co je sekularismus? Zde se dostáváme do konfrontace s tibetskými výrazy „spojení buddhistické nauky a politiky“ (*chos srid zung 'brel*) a „sekulární buddhistické nauky“ (*chos lugs ris med*).

Samdhong Rinpoče zdůrazňuje, že koncept „vztah mezi buddhistickou naukou a politikou“ charakterizuje jedinečný tibetský politický systém a překládá ho jako „spojení dharmy a politiky“. „Vztah mezi buddhistickou naukou a politikou“ (*chos srid zung 'brel*) lze chápat jako pojem, který charakterizuje a řídí povahu tibetského politického ustavení. Zde je však nutné vědět, že tento pojem s sebou nese několik definic, a to kvůli problematice s pojmem *čhō* (*chos*, *dharmā*), který může mít blízko k pojmu náboženství. Je třeba znát, ve kterém kontextu se tento termín používá. Podle dalajlamovy předmluvy k Ústavě Tibetu (*bod kyi rtsa khrims*) bylo rozšíření definice „spojení buddhistické nauky a politiky“ (*chos srid zung 'brel*) výsledkem potřeby politické modernizace, což se týkalo především demokratizace. Avšak dalajlama přímo uvádí, že demokracie je buddhismu společná a neklade mu žádný odpor. V anglické verzi dalajlamova dokumentu *Guidelines for Future Tibet's Polity and Basic Features of Its Constitution*, vydaného 26. února 1992, se *čhō* překládá jako duchovní hodnoty. Zde se nám vynořuje otázka, co obecně pro dalajlamu znamenají duchovní hodnoty. Jak jsem uvedl výše, důležitou duchovní, ale i etickou hodnotou pro 14. dalajlamu je soucit. Stejně tak

---

<sup>191</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Čtyři vznešené pravdy*, s. 7.

<sup>192</sup> TSUJIMURA, „The Politics of “Compassion” of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion” and “Secularism”, s. 41-50.

i základem buddhistické etiky je soucit.<sup>193</sup> Duchovními hodnotami se tedy v tomto kontextu především míní emoce jako láska a soucit.<sup>194</sup> Zde si můžeme všimnout jedné velmi zajímavé věci. Podle mého soudu symbolická rovina toho, že dalajlama je považován za převtělení bódhisattvy soucitu, mu dává jakožto náboženské autoritě velmi rozsáhlý etický rozměr a buddhisté, zejména tibetští, ho mohou vnímat jako živoucí ztělesnění nejen Avalókitéšvary, ale i jako ztělesnění symbolu univerzálního soucítění. Je možné zastávat názor, že dalajlamův nenásilný boj za svobodný Tibet z něho udělal apoštola míru a nenásilí, podobně jako u Mahátma Gándhího či Nelsona Mandely.<sup>195</sup> Předpokládám, že dokonce i lidé, kteří nejsou buddhisté, ho mohou vnímat jako symbol míru a nenásilí.

Badatel Masahide Tsujimura uvádí, že je tedy třeba si uvědomit, že dokud bude termín *čhō* omezen pouze na buddhismus, tak skutečná demokracie nemůže vzniknout, což znamená, že dalajlama proto mohl považovat za nutné zavést koncept „nesektářské či sekulární buddhistické nauky“ (v tibetštině *chos lugs ris med*).<sup>196</sup> Pravděpodobně by zde mohly být první zárodky toho, proč dalajlama považuje sekularismus za tak zásadní. V tomto kontextu „sekulární“ neznamená protináboženské nebo nenáboženské. Dalajlama považuje nenásilí a mír za hodnoty, které jsou společné všem náboženstvím, a vnímá tyto hodnoty jako *čhō* v širokém slova smyslu. *Čhō* se tedy přestává omezovat pouze na buddhismus, ale získává nový rozměr. Zde se dostáváme k pojmu „nesektářské či sekulární buddhistické nauky“, který vyjadřuje to, co je (1) v úzkém slova smyslu: bez rozdílu mezi náboženstvími v úctě k nenásilí a míru a (2) v širokém smyslu: vzájemnou toleranci a respekt ke všem lidem s určitým vyznáním, stejně jako k těm, kteří žádné náboženství nemají.

Viděli jsme, že z hlediska dalajlamovy sekulární etiky se soucit stává univerzálním pojmem. Z širšího hlediska to znamená, že soucit je stavební kámen pro pěstování dobrých vztahů mezi lidmi a podporuje vzájemnou toleranci. Důležité je také zmínit, že pojetí soucitu se stalo mostem mezi tím, co dalajlama považuje za náboženství a tím, co považuje za sekularismus. Podle dalajlamy právě toto vyřešilo problematiku konceptu „spojení buddhistické nauky a politiky“ v demokratické reformě tibetského politického systému, a tudíž

---

<sup>193</sup> MCCARTHY, „Why the Dalai Lama Should Read Aristotle“, s. 54.

<sup>194</sup> DE CEA, „The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics“, s. 519.

<sup>195</sup> BENTZ, „Symbol and Power: The Dalai Lama as a Charismatic Leader“, s. 295.

<sup>196</sup> TSUJIMURA, „The Politics of “Compassion” of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion” and “Secularism”, s. 48.



jeho politickou činnost je možné podle badatele Masahide Tsujimury nazvat politikou soucitu.<sup>197</sup>

#### 4.2 Dalajlamova sekulární etika jako univerzální přístup k rozvoji mezilidských vztahů a základních lidských hodnot

V této podkapitole shrnuji klíčové myšlenky z knihy *Etika pro dnešní svět* od 14. dalajlamy.<sup>198</sup> Dalajlama, který je buddhistickým mnichem, se drží určitých etických pravidel, které jsou pro něj nezbytné. Kamkoli se vydá na cestu, tam se snaží propagovat dvě myšlenky, které mají své kořeny v Indii. Je to myšlenka nenásilí (*ahinsá*) a myšlenka harmonického soužití mezi náboženstvími. Prohlašuje, že všechny velké náboženské tradice světa obsahují ve své podstatě záměr o pěstování kvalit jako je odpuštění či soucit. Jeho cílem je však najít takový způsob k etice, který je nenáboženský a univerzální všem lidem. Takovému přístupu přisuzuje název sekulární etika.

Co však znamená termín „sekulární“? Duchovní vůdce Tibetanů vysvětluje, že jelikož na světě existuje mnoho rozmanitých kultur, náboženských tradic a ideologií, je třeba vyvinout zvláštní úsilí k vytvoření etiky, která by byla schopna překročit náboženské, etnické i kulturní tradice. Vnímá, že je to tzv. všeobecný sdělný přístup. Jedná se tedy o univerzální etiku, která by měla ve svém přístupu být vhodná pro všechny lidi. Nazývá to projektem sekulární etiky.

Dalajlama praví: „Nemyslím si, že etika vyžaduje základ v náboženství a víře. Naopak, jsem přesvědčen o tom, že etika může být zcela přirozenou a racionální reakcí na potřeby našeho společného lidství.“<sup>199</sup> Z jeho pohledu by měla sekulární etika snížit nesnášenlivost mezi různými názory a náboženstvími. Lze usoudit, že sekulární pro něj znamená to, co je schopno překročit rozdílné uvažování kultur a náboženství. Významem slova sekulární se nechal inspirovat v Indii. Uvádí, že toto pojetí sekularismu zahrnuje úctu a respekt ke všem náboženstvím, přičemž si uvědomuje, že může být vykládáno různě.<sup>200</sup>

Základní myšlenky jeho sekulární etiky jsou obsaženy ve dvou pilířích: Zprvce „uznání našeho společně sdíleného lidství a společné touhy po tom být šťastní a vyhnout se utrpení“.

---

<sup>197</sup> Tamtéž, s. 50.

<sup>198</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Etika pro dnešní svět*, s. 9-81.

<sup>199</sup> Tamtéž, s. 26.

<sup>200</sup> Blíže k tomuto tématu: Tsujimura, „The Politics of “Compassion” of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion” and “Secularism”, s. 49.

Zadruhé „vědomí vzájemné provázanosti jako základní danosti lidské existence včetně biologické reality člověka jakožto sociálního živočicha.“<sup>201</sup> Sám však uvádí, že je ovlivněn svým buddhistickým postojem a prohlašuje, že nikomu nechce svoje náboženské přesvědčení vnucovat. Přímou však v tomto kontextu uvádí: „Mně osobně v pěstování pocitů lásky a soucítění k těm, koho bych mohl označit za své nepřátele, velmi pomáhá buddhistické náboženství.“<sup>202</sup>

Můžeme zde znovu shledat jeho důraz na lásku a soucit stejně jako u pěstování bódhičitty. Dalajlamova sekulární etika by měla především sloužit k rozvoji soucitu, vzájemnému porozumění, stabilnější mysli a k laskavosti. Základem jeho etiky je soucit, což je v jeho chápání zároveň i základem pro náboženství. Dalajlama rozlišuje dvě úrovně soucitu a vytváří následující teorii. První úroveň je biologická úroveň soucítění, která se vztahuje především na ty, kdo jsou nám nejbližší, avšak v případě, když se začnou tito nejbližší měnit a přestanou se nám líbit i naše náklonost ochabí. Naopak druhá úroveň soucitu je univerzální a široká. Tento soucit má podobný charakter jako v případě univerzálního soucítění bódhisattvy. Dalajlama uvádí: „Široké, univerzální soucítění naproti tomu nevychází ze zájmu o sebe sama, ale z prostého uvědomění si, že druzí jsou také lidské bytosti a stejně jako já sám usilují o štěstí a snaží se vyhnout trápení.“<sup>203</sup> Dalajlama však zdůrazňuje, že k tomu, aby tento etický systém byl univerzální a vyvážený, tak je zapotřebí kritického myšlení, které umožňuje schopně řešit určité situace s tím, že bere v potaz okolnosti i kontext situace.

### 4.3 Dalajlamovo pojetí soucitu jako univerzálního léku

Zdá se, že soucit, jak ho dalajlama interpretuje, je lékem nejen na problém negativních mezilidských vztahů, ale také negativních emocí. V jednom ze svých výroků říká: „Soucitná mysl je jako elixír; dokáže přeměnit špatnou situaci v prospěšnou.“<sup>204</sup> Domnívám se, že v chápání dalajlamy jsou negativní emoce příčinou všech problémů, se kterými se lidstvo potýká. Často odkazuje na vědecké pokusy s lidskou myslí a zdůrazňuje jejich pozitivní dopad. Velmi doporučuje určitá kontemplativní cvičení rozvíjení klidné a soucitné mysli, které vnímá jako lék na stres či hněv. Jsou to meditace doporučované na rozvoj univerzálního soucitu

---

<sup>201</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Etika pro dnešní svět*, s. 30.

<sup>202</sup> THURMAN, *Proč potřebujeme dalajlamu*, s. 75.

<sup>203</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV, *Etika pro dnešní svět*, s. 57.

<sup>204</sup> „The Medicine of Altruism“. *Dalai Lama* [online]. Dharamsala: The Office of His Holiness the Dalai Lama [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.dalailama.com/messages/world-peace/the-medicine-of-altruism>.

a vnitřního klidu. Dalajlama tedy dává buddhistickým meditacím univerzální funkčnost. Tyto meditace zbavuje buddhistických pojmů a představuje je jako mentální univerzální cvičení, která jsou prospěšná pro duševní zdraví člověka. Zde se nám dostává do kontextu jeho sekulární etika. Přímou doporučuje provádět mentální cvičení, které ve své podstatě slouží rovněž k pěstování bódhičitty.

Dalajlama vede dialog s vědci ohledně vlivu meditace na lidský mozek.<sup>205</sup> Tyto dialogy otevírají stále nová témata, což nám přímo dokazuje *Mind & Life Institute*, kde se dalajlama zúčastňuje mnoha rozhovorů a konferencí, jejichž tématem je řešení mezinárodních problémů, dialogy ohledně náboženské tolerance, etické otázky, a především soucit a jeho vliv na společnost a na lidskou mysl.<sup>206</sup> Nyní zde do konce této podkapitoly budu vycházet z knihy *Etika pro dnešní svět*.<sup>207</sup> Dalajlama uvádí univerzální cvičení soucítění a laskavosti, jejichž cílem není dosáhnout buddhovství, ale především zredukovat emoce jako nenávisť či hněv. Dalajlama v tomto kontextu chápe meditaci jako kultivaci mysli. Nejprve zde člověk provádí určité dechové cvičení sloužící ke zklidnění myšlenek. Člověk, který pěstuje toto kontemplativní cvičení, si má představit určitého člověka a přemýšlet o tom, že i on má své cíle, dokáže snít, umí se radovat či být smutný. Proto podle dalajlamy neexistuje mezi lidmi z tohoto hlediska žádný rozdíl. Na tomto základě má daný člověk rozvíjet přání, aby ona či on dosáhla štěstí: „Ať jsi zbaven/zbavena utrpení a jeho příčin. Ať dosáhneš štěstí a pokoje.“<sup>208</sup> Zde vidíme stejný myšlenkový postup jako v případě pěstování bódhičitty. Dalajlama tedy soucit chápe jako lék či protijed na emoce jako nenávisť, hněv či dokonce agresi. Soucit je podle něj nejdůležitější z pozitivních vlastností, která je všem lidem vlastní.<sup>209</sup>

---

<sup>205</sup> THURMAN, *Proč potřebujeme dalajlamu*, s. 57-59.

<sup>206</sup> „Mind & Life Dialogues & Conversations“. Mind & Life Institute [online]. Charlottesville: Mind & Life Institute, 2015 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.mindandlife.org/events/mind-and-life-dialogues/>.

<sup>207</sup> BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV. *Etika pro dnešní svět*, s. 143-156.

<sup>208</sup> Tamtéž, s. 155-156.

<sup>209</sup> Tamtéž, s. 127.

#### 4.3.1 Dalajlamovo pojetí altruistického myšlení jakožto základní příčiny rozvoje lidského štěstí

Altruismus je pro dalajlamu velmi cenným nástrojem, jak dosáhnout klidnějšího a spokojenějšího života.<sup>210</sup> Jakožto pro adepta mahájánového buddhismu mu okolní svět není lhostejný. Je možné, že mahájánový důraz na altruismus poskytuje adeptům příležitost angažovat se v určité sociální transformaci a snaze vytvořit laskavější společnost.<sup>211</sup> Bódhičitta, jeden z hlavních altruistických prvků mahájánového buddhismu, je založena na nesobeckém postoji. Dalajlama explicitně prohlašuje, že příčinou vyvstání lásky a soucitu u adepta mahájány je hlavně vědomí si toho, že všechny cítící bytosti trpí.<sup>212</sup> Starost o společnost, kterou dalajlama projevuje, má podle mého názoru své kořeny právě v jeho buddhistickém pohledu na svět. Snaha o soucitnější společnost hraje v jeho sekulární etice významnou, ne-li hlavní roli. Dalajlama velmi zdůrazňuje, že osobní rozvoj lásky a soucitu mu přináší nejvyšší stupeň duševního klidu.<sup>213</sup> Zde si všímám jedné věci. Jeho buddhistický výklad, že kvality jako láska a soucit jsou v samotné přirozenosti mysli, je velmi podobný názoru, že soucit je základní lidskou přirozeností.<sup>214</sup>

Sám o sobě uvádí: „Jakožto buddhistickému mnichovi mi leží na srdci osud všech příslušníků lidské rodiny, a ještě širěji osud všech vnímajících bytostí, které trpí.“<sup>215</sup> Zde vidíme základ bódhičitty, soucitného postoje, v němž není lhostejnost, ale naopak zájem o druhé cítící bytosti. V dalším vyjádření můžeme vidět jeho postoj, kde apeluje na pěstování univerzální odpovědnosti a dále na to, co je příčinnou skutečného štěstí: „Přesto skutečné štěstí může pocházet jediné z bratrské a sesterské lásky. Naším úkolem je pěstovat univerzální odpovědnost za druhé i za planetu, kterou obýváme.“<sup>216</sup>

Dalajlamovým úsilím je zaprvé z hlediska mahájánového buddhismu – být prospěšný všem bytostem v *sansáře*, zadruhé z hlediska náboženské tolerance vést mezináboženský

---

<sup>210</sup> DE CEA, “The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics”, s. 506.

<sup>211</sup> DA SILVA, “Compassion in Mahayana Buddhism”, s. 828-829.

<sup>212</sup> KARMA-RAN-BYUN-KUN-KHYAB-PHRIN-LAS a TONDRUP, *Luminous Mind: The Way of the Buddha*, s. 127-129.

<sup>213</sup> „Compassion and the Individual“. *Dalai Lama* [online]. Dharamsala: The Office of His Holiness the Dalai Lama [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.dalailama.com/messages/compassion-and-human-values/compassion>.

<sup>214</sup> „Basic Human Nature is Compassion: His Holiness the Dalai Lama Talks to Students at Kalindi College“. *Dalai Lama* [online]. Dharamsala: The Office of His Holiness the Dalai Lama, 2015 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.dalailama.com/news/2015/basic-human-nature-is-compassion-his-holiness-the-dalai-lama-talks-to-students-at-kalindi-college>.

<sup>215</sup> THURMAN, *Proč potřebujeme dalajlamu*, s. 75.

<sup>216</sup> Tamtéž, s. 75.

dialog, zatřetí jakožto pro Tibetána zachování tibetského kulturního dědictví neboli tibetské kultury.<sup>217</sup>

---

<sup>217</sup> „Principal Commitments“. *Dalai Lama* [online]. Dharamsala: The Office of His Holiness the Dalai Lama [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://www.dalailama.com/the-dalai-lama/biography-and-daily-life/three-main-commitments>.

## Závěr

Ukázali jsme si, že soucit je podle dalajlamy ústřední motiv nejen bódhičitty, dalajlamovy etiky i politiky, ale i všech světových náboženstvích. Soucit je pro něj základním prvkem etického života a má morální a jednotící charakter na život jedince.

První kapitola práce patřila představení stručného historického kontextu pojmu bódhisattva. Představil jsem ve stručnosti, kdo je bódhisattva, jaká jsou jeho specifika, odkud pramení motivace k jeho jednání a také co je cílem jeho snažení. Tomu, co bódhisattvu motivuje, tj. soucitu, jsem věnoval největší důležitost. Je to zásadní nejen pro osvětlení vztahu bódhisattvy s konceptem bódhičitty, ale i pro porozumění dalajlamova myšlení.

V následující kapitole jsme se obecně zabývali konceptem bódhičitta. Zajímal nás historicko-literární kontext tohoto pojmu, jeho význam a také to, s čím je tento koncept spojován. Skrze tento potřebný kontext jsme se dostali k výkladu bódhičitty u dalajlamy. Zmínil jsem pramenné texty, které o bódhičittě pojednávají, jakož i studie, které ji analyzují. Za zásadní text zde považuji studii od Dorje Wangchuka *The Resolve to Become a Buddha*, která patří mezi jednu z nejobširnějších.

Předposlední kapitola se věnuje dalajlamově osobnímu vnímání konceptu bódhičitty. Zde bylo pro mě nezbytné prozkoumat publikace, kde dalajlama explicitně vyjadřuje, co je to bódhičitta a jakým způsobem ji má adept mahájánového buddhismu pěstovat. Při této analýze jsem zjistil, že ústředním motivem podmiňujícím stav bódhičitty je pro dalajlamu soucit. Domnívám se, že dalajlama vnímá bódhičittu jako nejvyšší stupeň buddhistické etiky, jejímž plným vyvstáním dosáhne adept probuzení ku prospěchu všech cítících bytostí ve strastném koloběhu znovuzrovnání (*sansára*).

Mým primárním cílem v poslední kapitole bylo pokusit se odpovědět na otázku položenou v úvodu, která měla pochopit vztah mezi dalajlamovým chápáním altruismu z hlediska jeho osobní duchovní praxe a tím, co je jeho sekulární etikou. Ukázal jsem, co to je, a pokusil se určit, zda zde existují nějaké analogie s bódhičittou. Dospěl jsem k závěru, že bódhičitta, jejíž základní povahou je soucitný postoj, je podle dalajlamy nejvyšší formou altruismu, a proto z hlediska jeho sekulární etiky je soucit tou nejdůležitější z pozitivních vlastností člověka. Přítomnost soucitu je pro adepta mahájány podle dalajlamy nezbytná, protože tvoří základ pro pěstování bódhičitty, která je zase nedílnou součástí cesty k dosažení plného a dokonalého probuzení (*samjaksanbódhi*), nejvyššího buddhistického cíle. Jak jsme ale mohli poznat, soucit je zároveň základem dalajlamovy sekulární etiky, kterou lze pojmut jako

univerzální učení, které je vhodné pro všechny lidi bez ohledu na to, zda mají náboženské přesvědčení či nikoli. Dalajlamova sekulární etika si klade za cíl zlepšit svět v tom smyslu, že je schopna zredukovat negativní lidské sklony. V rámci dalajlamovy duchovní praxe je proto soucit nezbytným stavem mysli adepta mahájány, jenž kráčí po cestě bódhisattvy. A v rámci jeho sekulární etiky je soucit prostředkem k rozvoji soucitnější, a proto lepší společnosti.

Jak praví Šántidéva:

„Nechť se stanu ochráncem všech bezbranných,  
průvodcem poutníků,  
lodí, vorem či mostem těm, kdo chtějí přejít,  
lampou všem, kdo touží po světle,  
lůžkem těm, kdo chtějí odpočívat,  
sluhou těch, kteří potřebují obsloužit.“<sup>218</sup>

---

<sup>218</sup> ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení*, s. 51.

## Seznam základních sanskrtských a tibetských termínů

Pro přepis sanskrtských a tibetských pojmů se především řídím pravidly uvedenými v *Lexikonu východní moudrosti* odkud jsem také zpravidla čerpal význam termínů.<sup>219</sup> Pokud jsem u tibetských termínů nenalezl českou transkripci, tak se řídím Wylieho transliterací tibetštiny.

### Terminologický slovník sanskrtských výrazů

*Abhisamajálankára* – Mahájánová sůtra překládaná jako *Ornament uskutečnění*. Podle tibetské tradice ji zjevil buddha Maitréja indickému učenci Ásangovi.

*adhimukti* – Jedná se o druhý ze tří stupňů tzv. přípravných fází pěstovanými před tím, než v sobě nechá adept probudit *bódhičittu*.

*ahinsá* – Obecně překládáno jako nenásilí.

*anuttarapúdža* – „nejvyšší uctívání“

*apraťišthinirvána* – Jedna z mnoha typů nirvány.

*arhat* – Světec, který podle šrávakajány dosáhnul nejvyššího cíle. Je to ideál raného buddhismu.

*Avalókitéšvara* – Jeden z nejvýznamnějších mahájánových bódhisattvů.

*Bhávanákrama* – Sůtra pojednávající o meditačních stupních. Za jejího autora se považuje indický učenec Kamalašíla. Jedná se o mahájánový text.

*bódhi* – „probuzení“

*Bódhičárjávatára* – Jeden z hlavních textů indického učence Šántidévy překládaný jako *Uvedení na cestu k probuzení*.

*bódhičitta* – „probuzená mysl“

*bódhičittótpáda* – „vytváření aspirace na probuzení“

*Bódhipathapradípa* – *Lampa na cestu k probuzení* – Text zpracovaný indickým učencem Atíšou v 11. století. Jedná se o mahájánový text.

*bódhipranidhičitta* – „mysl oddaná probuzení“

*bódhiprasthánačitta* – „mysl pěstující probuzení“

*Bódhisattva* – V mahájánovém buddhismu bytost usilující o dosažení buddhovství, která složila slib, že zůstane v koloběhu znovuzrovnání pro dobro všech cítících bytostí a osvobodí je od utrpení.

---

<sup>219</sup> *Lexikon východní moudrosti: buddhismus, hinduismus, taoismus, zen*. Přeložil Jan FILIPSKÝ et al. Olomouc: Votobia, 1996.



*Bódhisattvabhúmi – Stupně na cestě bódhisattvy* – Jedná se o mahájánový text.

*brahmavihára* – „vznešený příbytek“ – Jedná se o čtyři stavy mysli, které jsou v buddhismu doporučované.

Buddha Šákjamuni – Siddhártha Gautama, historický Buddha.

*čitta* – „záměr“

*dalajlama* – „oceán moudrosti“ – Jedná se o titul, udělený mongolským panovníkem Altan-chánem Sönam Gjamcchovi v roce 1578 n. l.

*Dašabhúmikasútra – Sútra o deseti stupních* – Jedná se o mahájánový text.

*dharma* – V buddhistickém kontextu termín vyjadřuje učení Buddha.

*dukkha* – Buddhistický pojem vyjadřující strast.

*gótra* – Jedná se o jeden ze tří stupňů tzv. přípravných fází pěstovanými před tím, než v sobě nechá adept probudit *bódhičittu*.

Kamalašíla – Indický buddhistický učenec žijící v letech 740-795 n. l.

*karuná* – „soucit“

mádhjamika – Buddhistická mahájánová škola založená Nágárdžunou.

mahájána – „velké vozidlo“ – Jinak také *bódhisattvajána* (vozidlo bódhisattvů). Jedná se o jednu ze dvou velkých větví buddhismu.

*mahákaruná* – „velký soucit“

*maitrí* – „milující laskavost“

Nágárdžuna – Jeden z nejvýznamnějších filosofů mahájánového buddhismu.

Nálanda – Zaniklá vzdělávací instituce v Indii.

nirvána – „vyvanutí“ – Stav osvobození či osvětlení. Její pojetí je v různých buddhistických tradicích odlišné. Dokonce se vyskytuje i více typů nirvány.

pandit – „učenec“

*Pañdziká* – Mahájánový text od indického učence Pražňákáramatiho.

*paramárthabódhičitta* – „dokonale probuzená bódhičitta“

*páramitá* – obecně se termín překládá jako „dokonalost“

*pradžňá* – „vědění“ – Dále poznání či moudrost.

Pradžňákáramati – Indický učenec, který žil na rozhraní 8. a 9. století.

prátjékabuddha – „osobně probuzený“ – Ke svému probuzení nepotřeboval žádného učitele.

*Ratnávalí – Vzácný růženec* – Jedná se o mahájánový text od indického učence Nágárdžuny.

samjaksanbuddha – „plně probuzený“

*sanvrtibódhičitta* – „konvenční bódhičitta“

Šántidéva – Indický buddhistický učenec, který působil v 8. století v Nálandě.

*Šikšásamuččaja* – *Souhrn nauky* – Jeden z hlavních Šántidévových textů.  
šrávakajána – „vozidlo posluchačů“ – Adept postupující po této cestě dosahuje tzv. arhatství.  
*tathagáthagarbha* – Semínko buddhovství obsažené v každé cítící bytosti.  
*Uttaratantraśāstra* – *Vrcholné kontinuum* – Jedná se o mahájánový text.  
Vikramaśīla – Zaniklá vzdělávací instituce v Indii.

## Tibetské termíny

Congkhapa – Zakladatel školy Gelug. Žil v letech 1357–1419 n.l.  
dalajlama – „oceán moudrosti“ – Jedná se o titul, udělený mongolským panovníkem Altan-  
chánem Sönamu Gjamcchovi v roce 1578 n.l.  
Gelugpa – „škola ctnostného chování“ – Poslední ze čtyř škol tibetského buddhismu.  
geše – Buddhistický titul udělovaný především studentům v tibetské buddhistické škole  
Gelugpa.  
geše Langri Thangpa – Známy také jako Langthangpa Dordže Senge. Byl tibetským učencem  
žijícím v letech 1054-1123 n.l.  
*čhō* – Tibetský název pro dharmu.  
(*chos lugs ris med*) – „nesektářská či sekulární buddhistická nauka“  
(*chos srid zung 'brel*) – „vztah mezi buddhistickou naukou a politikou“  
*Lam rim* – *Postupná cesta k probuzení* – Souhrn buddhistických učen, které sestavil tibetský  
buddhistický učenec Congkhapa.  
*Lo džong tshik gjema (Blo sbyong tshigs rkang brgyad ma)* – *Osm veršů o transformaci mysli.*  
Text zabývající se tréninkem mysli (*lodžong*) od tibetského učence geše Langri Thangpy.  
*Lodžong (blo sbyong)* – „trénink mysli“ – Jedná se o kontemplativní cvičení.  
*ňigdže (snying rje)* – Tibetský termín vyjadřující soucitný postoj.  
Rinpočhe – „velevzácný“ – Používá se jako uctivé oslovení lamů.  
*Tonglen (gtonglen)* – Meditační technika překládaná jako „dávání a braní“.  
*tulku* – Významná osobnost v tibetském buddhismu, která je pokládána za převtělení svého  
předchůdce.  
vadžrajána – „diamantový vůz“ – Tibetský název je *dordže thegpa* neboli nezničitelný vůz.

## Bibliografie

### Primární literatura

**BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV**, GAFFNEY, Patrick, ed., *Dzogčhen: esence srdce velké dokonalosti: dzogčhenové nauky předané na Západě Jeho Svatostí dalajlamou*. Přeložil Petr LISÝ a Daniel ERHARDT. Praha: DharmaGaia, 2019. ISBN 978-80-7436-079-4.

**BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV**, HOPKINS Jeffrey, ed., *Cesta k plnohodnotnému životu*. 2. vydání. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Euromedia, 2018. ISBN 978-80-7549-472-6.

**BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV**, HOPKINS, Jeffrey, ed., *Jak šířit lásku: rozšiřování okruhu milujících vztahů*. 2. vydání. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Knižní klub, 2015. ISBN 978-80-242-4873-8.

**BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV**, *Čtyři vznešené pravdy*. 2. vydání. Přeložil Martin DOBEŠ. Praha: Euromedia, 2019. ISBN 978-80-7617-144-2.

**BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV**, *Etika pro dnešní svět*. Přeložil Filip OUTRATA. Praha: Vyšehrad, 2021. ISBN 978-80-7601-426-8.

**BSTAN-'DZIN-RGYA-MTSHO XIV**, *Transformace mysli: osm veršů o vyvíjení soucitu a transformaci vašeho života*. Přeložila Helena NEVŘELOVÁ. Praha: Pragma, 2000. ISBN 80-7205-787-1.

**KARMA-RAN-BYUN-KUN-KHYAB-PHRIN-LAS** a Denis TONDRUP, *Luminous Mind: The Way of the Buddha*. Massachusetts: Wisdom Publications, 1993. ISBN 0-86171-118-1.

ŠÁNTIDÉVA, „Bódhičarjávátára“. s. 35-161, In: ŠÁNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení: Bódhičarjávátára*. Přeložil bhikku DHAMMADÍPA. Praha: DharmaGaia, 2000. ISBN-80-85905-15-9.

**TSONG-KHA-PA**, *The Great Treatise on the Stages of the Path to Enlightenment: Lam rim chen mo*. Anglický překlad od The Lamrim Chenmo Translation Committee. 1. svazek. 2. vydání. Ithaca, New York: Snow Lion Publications, 2014. ISBN 978-1559394420.

## Sekundární literatura

- BENTZ**, Anne-Sophie, „Symbol and Power: The Dalai Lama as a Charismatic Leader.“ *Nations and Nationalism* 18.4 (2012): 287-305.
- BRASSARD**, Francis, The concept of Bodhicitta in Śāntideva's Bodhicaryāvatāra. Albany, New York: State University of New York Press, 2000. ISBN-0791445763.
- BUSWELL**, Robert E. a Donald S. LOPEZ Jr, *The Princeton Dictionary of Buddhism*. USA: Princeton University Press, 2013. ISBN 9780691157863.
- DA SILVA**, José Antunes, “Compassion in Mahayana Buddhism.” *Revista Portuguesa de Filosofia* 52.4 (1996): 813-830.
- DE CEA**, Abraham Vélez, “The Dalai Lama and the Nature of Buddhist Ethics.” *Journal of Buddhist Ethics* 20.1 (2013): 500-540.
- DEVEN**, Patel M., „Mettābhāvanā in Traditional and Popular Buddhist Contexts.“ *Asian Philosophy* 23.4 (2013): 323-340.
- DHAMMADÍPA**, Bhikkhu, „Komentář neboli průvodce textem“. s. 163-247, In: ŠĀNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení: Bódhičarjávatára*. Přeložil Bhikkhu DHAMMADÍPA. Praha: DharmaGaia, 2000. ISBN-80-85905-15-9.
- DHAMMADÍPA**, Bhikkhu, „Předmluva překladatele“. s. 27-31, In: ŠĀNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení: Bódhičarjávatára*. Přeložil Bhikkhu DHAMMADÍPA. Praha: DharmaGaia, 2000. ISBN-80-85905-15-9.
- GETHIN**, Rupert, *The Foundations of Buddhism*. Oxford; New York: Oxford University Press, 1998. ISBN 0-19-289223-1.
- GOMEZ**, Luis O., “Karunabhavana: Notes on the Meaning of Buddhist Compassion.” *The Tibet Journal* 3.2 (1978): 33-59.
- HARRIS**, Stephen E., “The Skillful Handling of Poison: Bodhicitta and the Kleśas in Śāntideva's Bodhicaryāvatāra.” *Journal of Indian Philosophy* 45.2 (2017), s. 331-348.
- HARRIS**, Stephen E., „On the Classification of Śāntideva's Ethics in the Bodhicaryāvatāra.“ *Philosophy East* 65.1 (2015): 249-275.
- HOLBA**, Jiří, *Diamantová sůtra*. Praha: DharmaGaia, 2014. ISBN 978-80-7436-043-5.
- Lexikon východní moudrosti: buddhismus, hinduismus, taoismus, zen*. Přeložil Jan FILIPSKÝ et al. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-168-0.
- MCCARTHY**, Stephen, „Why the Dalai Lama Should Read Aristotle.“ *Journal of Buddhist Ethics* 8.1 (2001): 42-60.

- MULLIN**, Glenn H., **SHEPHERD**, Valerie, ed., *The Fourteen Dalai Lamas: A Sacred Legacy of Reincarnation*. USA, Santa Fé, New Mexico: Clear Light Publishers, 2001. ISBN 1574160397.
- POWERS**, John, *Úvod do tibetského buddhismu*. Revidované vydání. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Beta, 2009. ISBN 978-80-7306-388-7.
- SĀNTIDEVA**, Kate **CROSBY** a Andrew **SKILTON**, *The Bodhicaryāvatāra*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1995.
- SPARHAM**, Gareth, „Indian Altruism: A Study of the Terms Bodhicitta and Cittopāda.“ *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 15.2 (1992): 224-242.
- THURMAN**, Robert A. F., *Proč potřebujeme dalajlamu: dalajlamovy pravdivé činy jako politické řešení pro Čínu, Tibet a svět*. Přeložil Michal SYNEK. Praha: DharmaGaia, 2009. ISBN 978-80-7436-002-2.
- TSUJIMURA**, Masahide, „The Politics of “Compassion” of the Fourteenth Dalai Lama: Between “Religion” and “Secularism.” *Journal of Buddhist ethics* 21.3 (2014): 41-55.
- WANGCHUK**, Dorji, *The Resolve to Become a Buddha: A Study of the Bodhicitta Concept in Indo-Tibetan Buddhism*. Tokyo: International Institute for Buddhist Studies, 2007. ISBN 978-4-906267-59-0.
- WILLIAMS**, Paul, „Všeobecný úvod: Šántidéva a jeho svět“. s. 7-26, In: ŠĀNTIDÉVA, *Uvedení na cestu k probuzení: Bódhičarjávátára*. Přeložil Bhikkhu DHAMMADÍPA. Praha: DharmaGaia, 2000. ISBN-80-85905-15-9.
- WILLIAMS**, Paul, *Mahájánový buddhismus: základy nauky*. Přeložil Michal SYNEK. Praha: DharmaGaia, 2017. ISBN 978-80-7436-064-0.

## Internetové zdroje

- „Basic Human Nature is Compassion: His Holiness the Dalai Lama Talks to Students at Kalindi College“. *Dalai Lama* [online]. Dharamsala: The Office of His Holiness the Dalai Lama, 2015 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.dalailama.com/news/2015/basic-human-nature-is-compassion-his-holiness-the-dalai-lama-talks-to-students-at-kalindi-college>.
- „Compassion and the Individual“. *Dalai Lama* [online]. Dharamsala: The Office of His Holiness the Dalai Lama [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.dalailama.com/messages/compassion-and-human-values/compassion>.
- „Mind & Life Dialogues & Conversations“. Mind & Life Institute [online]. Charlottesville: Mind & Life Institute, 2015 [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.mindandlife.org/events/mind-and-life-dialogues/>.
- „Principal Commitments“. *Dalai Lama* [online]. Dharamsala: The Office of His Holiness the Dalai Lama [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://www.dalailama.com/the-dalai-lama/biography-and-daily-life/three-main-commitments>.
- „The Medicine of Altruism“. *Dalai Lama* [online]. Dharamsala: The Office of His Holiness the Dalai Lama [cit. 2022-03-15]. Dostupné z: <https://www.dalailama.com/messages/world-peace/the-medicine-of-altruism>.